

בשבילי אורייתא - ווארקא

לז"נ הגה"צ רבי שמחה בונם ליברמאן זצ"ל והרבנית הצדיקת חוה שאשא מווארקא

הרב יצחק מאיר ליברמאן שליט"א

אלול

ראש השנה

שחל בשבת

עשרת ימי תשובה

הלכה ומנהג

גיליון רי"א

ראש השנה תשפ"ד

יו"ל ע"י:

בשבילי אורייתא - ווארקא

הרב יצחק מאיר ליברמאן שליט"א

רחוב אמרי ברוך 1א

בני ברק

ישראל

Bishviley Orayso - Vurke

1a Imrei Baruch st

Bnei Brak

Israel

053-313-1230

bishvileyorayso@gmail.com

כל הזכויות שמורות:

ראש השנה תשפ"ד

גיליון רי"א

זכר ולעילוי נשמת

איש היקר והמוחמד שבאנשים, רודף צדקה וחסד, מוקיר רבנו ותלמידיו,
פיר נתן לאביו, מעורר לבבות בתפילותיו,
אוהב ותומך על הבריות, טוב לב, עניו ושפל רוח,

הרה"ח ר' **חיים בער ירמיהו ליברמאן** ז"ל

בן **אדאמיר תהיצ רבי שמחה בונם ליברמאן** זצוק"ל
שנלכ"ע בשבת קודש פ' "ואתנה תורה" ונ' "ויקחו אלקי" ונ'

ט באדר תשע"ח
ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן עניינים

• פרק ד - ראש השנה

- עמוד יח

כל באי עולם נידונין
ערב ראש השנה
נפילת אפים
תקיעות
תפילה בית עלמין
תספורת וכיבוס
בגדים נאים

• פרק ה התרת נדרים

- עמוד כ

התרה בער"ה
חומר נדרים
התרה לשעבר מודעה לעתיד
חרטה ופתח היתר
התרה בשלשה
קרובים
בעל בנדרי אשתו
מתירים יושבים
שליחות להתרה
נשים בהתרת נדרים
בן י"ב שנה
זהירות מנדר
ביטול מנהג ארעי
התרה עד ערב יו"כ

• פרק ו -הכנות נרות ליו"ט

עמוד כג

שעון שבת
נייר אלומיניום
הדלקה מנר יארצייט
נר 48 שעות
פתיל צף
היתוך נר

• פרק ז הדלקת נרות

- עמוד כד

ברכת נרות
שהחיינו
שכח להזכיר של שבת יו"ט
הדלקה לפני סעודה
הדלקה לפני שקיעה

• פרק א - אלול ימי רחמים ורצון

- עמוד ח

ימי רחמים ורצון
לדוד ד' אורי
אמירתו בבוקר
אחרי תפילת מוסף
אחרי מנחה - ערבית
תקיעת שופר
מספר תקיעות
הפסק תפילה לשמוע תקיעות
תקיעה ביחיד
מזמורי תהלים

• פרק ב - סליחות

- עמוד יא

טעמי זמן סליחות
אשמורת הבוקר
סליחות במוצאי מנוחה
זמן הסליחות
ברכות השחר
עטיפה בטלית
י"ג מדות בקול
עמידה בסליחות
יודי
קדיש תתקבל
המתחיל במצוה
יחיד

• פרק ג - דקדוקי מצוה

עמוד יד

בדיקת מזוזה
בדיקה כשאין חשש
חשש זיעה
בדיקת תפילין
כתיבה וחתימה טובה
לימוד מס' ר"ה, יומא, סוכה
תקוני זהר
לימוד הלי תשובה
שמחת נישואין באלול
רמזי חודש אלול - עמוד טז
מזל אלול בתולה

אדון עולם
 ניגון הנהוג
 המלך
 יחיד צירוף לשיר המעלות
 תפילת לחש
 כוונה
 עמידה בפתיחת הארון
 אבינו מלכינו בשבת
 י"ג מדות
 קריאת התורה בשבת

● **פרק יא כמה מהלכות שופר**

● **עמוד לו**

מצות עשה מהתורה
 ערו ישנים משנתכם
 שופר בשבת
 שופר של איל
 תקיעה מעומד
 ברכה מעומד
 ברכה כשמאחר
 שיחה בין ברכה לתקיעה
 שיחה בין התקיעות

● **פרק יב כמה תקיעות**

● **עמוד לח**

ג' תרועות בתורה
 תרועה ספק שברים
 תשע
 שלושים
 מאה
 כוונה לצאת
 מברך להוציא אחר
 מכשיר שמיעה
 חרש

● **פרק יג נשים בשופר**

● **עמוד מ**

נשים פטורות
 ברכה תוקע לנשים
 ברכה כשכבר יצא
 30 תקיעות
 נשים מוציאות
 קטן
 אשה להוציא קטן

● **פרק יד תקיעות מעומד ומיושב**

ברכת נרות

● **פרק ה - תפילת ערבית**

● **עמוד כה**

ר"ה שחל בשבת
 ברכו
 תקעו בחודש
 ושמרו
 הזכרת שבת בתפילה
 ויכולו ברכת מעין שבע
 לעילא
 זכרנו ומי כמוך
 שכח זכרנו, מי כמוך
 המלך הקדוש
 תוך כדי דיבור
 שכח בליל א' דר"ה
 לדוד מזמור
 לשנה טובה
 עד אימת מאחלים

● **פרק ט סעודת ליל ר"ה**

● **עמוד כח**

קידוש בשבת
 נשים אמן בשהיינו
 נשים שמקדשות בעצמן
 שהחיינו להוציא אחרות
 בציעה מעליונה
 דבש
 דונג הדבש
 תפוח בדבש
 שנה טובה ומתוקה
 סימנים
 שנהיה לראש
 רוביא כרתי
 יהי רצון
 התעוררות לתשובה
 קדימה בברכות
 למיחזי
 זהירות מכעס
 חמוץ - חריף
 זמירות
 לימוד משניות
 שכח יעלה ויבא

● **פרק י שחרית ראש השנה**

● **עמוד לג**

השכמה לבית הכנסת

• **פרק יח ראש השנה שני ימים**

עמוד מט

ראש השנה שני ימים
יומא אריכתא
שהחיינו קידוש, שופר.
פרי או בגד חדש

• **פרק יט - רחיצה ביום טוב**

- עמוד מט

חימום מים לרחיצת פניו
חימום מים לרחיצת כל הגוף
רחיצת כל הגוף
רחיצה במים שהוחמו מעיו"ט
מקלחת צוננת למצטער
חימום מים לרחיצת תינוק
רחיצת תינוק ביו"ט
מים שהוחמו בדוד שמש
רחיצת פניו במי דוד שמש
סבון, סחיטת שערות

• **פרק כ כמה מהלכות יום טוב**

עמוד - נב

כירה חשמלית
כירה עם שסתום בטחון
תה
קילוף פרי, ירק
סינון אטריות
טחינת פירות

• **פרק כא - צום גדליה**

עמוד נד

החייבים בצום
חולה
זקן תשוש
עוברות מיניקות
ילדת
אכילה בליל התענית
תנאי לפני השינה
תנאי לשתיה
שטיפת הפה
תרופה
רחיצה
טבילה
בירך על מאכל

עמוד מא

תקיעות עמידה ישיבה לערבב השטן
מעומד עיקר
תקיעות בתפילת לחש
תקיעות בחזרת הש"ץ
תקיעת זכרונות כשעומד במלכויות

• **פרק טו סדר היום**

- עמוד מג

קידוש בשבת ר"ה
סעודה
שינה
הכנה ליו"ט. מוצרים קפואים

תשליך - עמוד מד

סדר תשליך
תשליך בשבת

• **פרק טז ליל שני של ראש**

השנה שחל במוצ"ש

- עמוד מה

ברוך המבדיל בין קודש לקודש
הדלקת נרות
בגד חדש
הדלקה לפני סעודה
הדלקה לפני שקיעה
הוצאת דסקיות ושעוה
היתוך נר

• **פרק יז תפילת ערבית וקידוש**

יקנה"ז

עמוד - מה

ותודיענו
יקנה"ז
נר
נר מיוחד
בשמים
טעות בחתימה
שתיה מכוס לנשים
אשה מוציאה חבירתה
שהחיינו בקידוש
שהחיינו להוציא אחרות
שהחיינו בקידוש ליל שני
פרי בשל
טעימה לפני נטילה
פחות מכשיעור
סימנים בליל שני

אכל בשוגג
צדקה
רמזי צדקה

• **פרק כב עשרת ימי תשובה**

עמוד - נח

מרבים בתפילה
תשובה ומעשים
לימוד מוסר
שיר המעלות
המלך הקדוש
טעה מסופק
נוכר בכדי דיבור
המלך המשפט
זכרנו, מי כמוך
שכח זכרנו, מי כמוך
לעילא
אבינו מלכינו
השלמת ספר תהלים
דקדוק במעשים
פת עכו"ם
אגוזים
תורתו קבע
יפייס חבירו
צרכי רבים

• **פרק כג שבת שובה**

עמוד סב

הפטרה שובה ישראל
המלך הקדוש
הרב דורש
ויהי נועם

• **פרק כד כפרות**

עמוד סג

כפרות באשמורת הבוקר
כל עשי"ת
תרנגול לבן

דג, כסף, ירק
מעוברת
ח'ת'ך'
נטרף נתנבל
כמה אנשים בתרנגול אחד
נתינה לעניים
כיסוי הדם

• **פרק כה - ערב יום כפור**

עמוד סו

סליחות
תפילת שחרית
חלוקת עוגה
תשובה
מצות אכילה
אכילה בליל תשיעי
בגדי שבת
שתי סעודות
סעודת יו"ט
פיוס
טבילה
וידוי במנחה
וידוי סמוך לשקיעה
סעודה המפסקת
מאכלים קלים
מאכלים שיש להימנע
שני ככרות
סעודה לאינו מתענה
נר בריא
נר נשמה
ברכת הנרות
תוספת יו"ט
זמן כל נדרי

תשובה מבי מדרשא- עמוד עב

נר מיוחד ליקנה"ז

פרק א' אלול ימי רחמים ורצון

ימי רחמים ורצון

א. הימים מראש חודש אלול עד לאחר יום כיפור, הם ימי רחמים וסליחות ורצון. אותם ארבעים יום אחרונים שהיה משה רבינו בהר, לקבל את הלוחות השניות, התחילו מראש חודש אלול וביום הכיפורים נתרצה לו הקב"ה.^א ולכן תקנו רבותינו לומר סליחות בימים אלה. וכמו שיבואר להלן.

לדוד ד' אורי

ב. מר"ח אלול עד הושענא רבה, נוהגים לומר לאחר התפילה, מזמור כ"ז שבתהילים: לדוד ד' אורי וישעי^ב וגו'.
ויש שלא נהגו לאומרו בציבור אחרי התפילה.^ג

ג. המזמור, לדוד ד' אורי, אומרים בבוקר לאחר גמר תפילת שחרית, אחרי עלינו לשבת, ואומרים קדיש יתום לאחריו,^ד יש שנוהגים לאומרו לאחר שיר של יום.^ה ויש שנהגו, שכשקוראים בתורה אומרים אותו בזמן פתיחת הארון, לפני בריך שמייה.^ו

----- = מקורות וציונים = -----

^א טור ס"י תקפ"א מביא פרקי דרבי אליעזר. מטה אפרים (ס"י תקפ"א), משנ"ב שם.
^ב יסוד המנהג עפ"י מדרש שוחר טוב: אורי בר"ה וישעי ביה"כ, ואח"כ כי יצפנני בסוכה, רמז לסוכות, אלף למטה (ס"ק ו'). משנ"ב (ס"ק ב'). ובמדרש (רבה ויקרא כ"א).
בס' 'שם טוב קטן' (מהראשון רבי בנימין בייניש ב"ר יהודה לייב כהן) כתב: הא לך סוד גדול כל האומר מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, ואפילו גזירה רעה כתובה על האדם משמים, יכול לבטלה, ומבטל מעליו כל גזרות רעות וקשות, ויוצא בדימוס זכאי בדיו. וצריך לזוהר מאוד מאוד שיאמר זה המזמור ערב ובוקר דבר יום ביומו וכו' אזי הוא מובטח שיוציא שנתו וימיו בטוב ויערב לו, ויכניע עי"ז כל מיני מקטרגים. וכ"ה בס' 'זכירה' (מהראשון ר' זכריה סימנר). מורה באצבע לחיד"א (ס"י ב') מנהג טוב לומר אחר כל תפילה מזמור לדוד ה' אורי וישעי ובפרט מר"ח אלול עד הושענא רבא (מתוך מאמר של הג"ר דוב לנדאו שליט"א).
^ג מעשה רב להגר"א (הל' פסד"ז אות נ"ג ס"ק ג'): מר"ח אלול עד יוה"כ א"א קאפיטל כ"ז. הרה"ק החוזה מלובלין. היהודי הק'. ילקוט מנהגי אפטא (אות נג). זידיטשוב. רופשיץ. אוצר החיים צאנז (אות רכ"ו). תשו' דברי משה (ס"י ל"ה). מפני שמקור אמירתו בתפילה בציבור, הוא בספר חמדה"י.

^ד חיד"א. מט"א. משנ"ב (ס"ק ב').

^ה סידור הגרש"ז. ליקוטי מהרי"ח: ברוב מקומות אומרים אותו אחר השיר של יום וכו' וכמו ברכו נפשי בר"ח.

^ו ז' לאטשוב. סטראטין. נדבורנא. בליקוטי מהרי"ח מבאר מפני שבמזמור הזה יש בו הכוונה של י"ג מדות הרחמים ולכך יש בו י"ג שמות הוי"ה, לכך יש שייכות לתפילת י"ח.

ויש שנהגו לאומרו מיד לאחר חזרת הש"ץ השמו"ע¹.

ד. ביום שיש תפילת מוסף, נהגו לאומרו בגמר תפילת מוסף², ויש נוהגים לאומרו לאחר תפילת שחרית³.

אחרי מנחה - ערבית

ה. בערב, יש שנהגו לאומרו לאחר תפילת המנחה⁴. ויש שנהגו לאומרו לאחר תפילת ערבית⁵.

תקיעת שופר

ו. מראש חודש אלול ואילך, נוהגים לתקוע בציבור בכל יום לאחר גמר תפילת שחרית, **תקיעה שברים תרועה תקיעה**⁶, מפני שכשעלה משה למרום תקעו שופר במחנה להודיע לישראל שלא יטעו עוד. וע"ד המוסר, התקיעות להחריד הלב להחזירו בתשובה כמש"כ (עמוס ג,ו), אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו⁷.

ז. תוקעין כל ימי חודש אלול עד ערב ראש השנה⁸. ואז אין תוקעין כלל אפילו להתלמד⁹.

ח. יש נוהגין לתקוע כל יום תשר"ת, תש"ת, תר"ת¹⁰.

----- = מקורות וצינונים = -----

¹ ליקוטי מהרי"ח, אפשר הכוונה עפימ"ש בסידור ר' שבתי שבמזמור הלז יש בו הכוונה של הי"ג מדות של רחמים, ולכך יש בו י"ג שמות הויה ולכך אומרים אותו מר"ח אלול כי מר"ח אלול נפתחו הי"ג מקורות מיי"ג מכילין דרחמי וכו' כמ"ש הלבוש (תקפ"א) שהי"ג מדות במקום תפילת י"ח.

² ראה מטה אפרים (סעיף ו')

³ מט"א (סעיף ו'). משנ"ב (ס"ק ב').

⁴ מט"א (סעיף ו'). סידור הגרש"ז. משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ב')

⁵ אלף המגן ס"ק י'. בן איש חי (שנה א' פקודי ו').

⁶ רמ"א סי' תקפ"א (סעיף א'). מט"א (סעיף ז')

⁷ לבוש. חיי אדם (כלל קל"ח א'). משנ"ב.

⁸ מהרי"ל הסביר, כדי שיסבור השטן שיום הדין כבר עבר, מטה משה. וגם כדי להבדיל בין תקיעות מתקנת חכמים לבין תקיעות ר"ה מן התורה, לבוש.

⁹ מט"א סעיף ז'.

¹⁰ בב"ח סי' תקצ"ב (ס"ק ג') מביא מהערוך שכל יחיד התקע בציבור אין לו לתקוע אלא בסדר הזה, וכתב שלא נהגו כן. פפד"מ. ברית כהונה, מנהג ג'רבה. כתר שם טוב. נדבורנא.

ויש שנהגו, כשקוראים בתורה, לתקוע אחרי החזרת ס"ת לאה"ק לפני סגירת דלתות הארון.

הפסק תפילה לשמוע תקיעות

ט. אם שומע תקיעות כשעומד באמצע תפילת שמונה עשרה, אע"פ שמוותר לו להפסיק ולשמוע^ט אבל אינו צריך להפסיק^י.

יחיד

י. המתפלל ביחידות, אינו צריך לתקוע בשופר^י.

מזמורי תהלים

יא. נוהגין שבכל ימות החול מר"ח אלול, לאחר התפילה, אומרים בציבור עשרה מזמורים תהילים, ומתכונים לגמור כל תהלים שני פעמים לפני ראש השנה, והוא עולה כמנין כפ"ר^י והוא עולה כמנין כפ"ר^י ויש שאומרים ח"י מזמורים כל יום^{יא}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^ט הגר"ח"ק, תשו' משנת יוסף.

^י משנה הלכות נתיבות הלכה ג' 24.

^{יא} תשו' ציץ אליעזר ח' י"ב סי' מ"ח.

^{יב} מט"א סעיף ח'. משנ"ב (ס"ק י"ג).

^{יג} דרכי חיים, צאנו

פרק ב סליחות

יב. נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים. בני עדות המזרח מתחילים כבר מר"ח אלול. ובני קהילות אשכנז מתחילים לומר סליחות מיום ראשון שלפני ראש השנה²².

יג. בספה"ק כתבו בזה כמה טעמים:

א. שיוכלו להתענות י' תעניתים עם יו"כ כנגד י' ימי תשובה, לכן מתחילים ארבע ימים לפני ראש השנה²³.

ב. קרבנות טעונים ארבע ימי ביקור לפני הקרבנות, ובר"ה מפני שכתוב ועשיתם עולה (במדבר כה, כז) לכן יעשה אדם עצמו כאילו מקריב עצמו, לכן קבעו ארבעה ימים לבקר כל מזומי חטאתו ולשוב עליהם.

ג. מתחילים ביום ראשון שהוא ראשון למועשה בראשית, ומפני שאדם תכלית הבריאה לעבודת השי"ת לכן מתחילים בתשובה ביום ראשון לבריאה²⁴.

יד. הגה"ק בעל שפע חיים מצאנו אמר, שלמנהג בני אשכנז לא נהגו לומר סליחות מר"ח במשך כל החודש, כיון שהחשיבו יותר לנצל הזמן באשמורת הבוקר ללימוד התורה. ורק ימים אחדים לפני ר"ה אמרו סליחות, והעיקר להשכים בבוקר ולעסוק בתורה.

וכ"כ בעל שבט הלוי: בני אשכנז שאין אומרים סליחות אלא מיום ראשון שקודם ר"ה, מ"מ יש להם להשכים להוסיף מר"ח אלול בעבודת השי"ת, ולקיים את הכתוב "קומי רוני בלילה לראש אשמורת, שפכי כמים לבך נוכח פני ה'".

אשמורת הבוקר

טו. נוהגים לקום באשמורת הבוקר, מפני שא"י במדרש (ע"ז ג:) שהקב"ה שט בלילה ב"ח עולמות ובג' שעות אחרונות הקב"ה שט בעולם הזה, והרי הוא קרוב לנו בכל קראנו אליו באותו זמן (לבוש).

סליחות במוצאי מנוחה

טז. ביום ראשון של סליחות, יש שאומרים סליחות במוצאי"ק בחצות הלילה.

א. מפני שאומרים אז הפיוט "במוצאי מנוחה".

ב. מפני שבשבת קודש יש שמחת התורה שעסקו בו בשבת וגם עונג שבת ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מוצה (לקט יושר)

----- == מקורות וציונים == -----

²² שו"ע סי' תקפ"א, רמ"א שם

²³ לבוש. משנ"ב

²⁴ ערוה"ש סעיף ג'

יא

ג. בסליחות נאמר איך נפתח פה, ובאיזה פנים נבוא לשפוך שיח לפני ד'. ובמדרש (בראשית) ויברך את יום השביעי, ברכו במאור פנים, ולכן במוצ"ש יש לנו פנים לבוא לפניו (מהרי"ד מבבלז).

זמן סליחות

זז. זמן אמירת סליחות הינו החל מחצות הלילה ואילך^כ, אבל בחצי הראשון של הלילה אין אומרים סליחות וי"ג מדות^{כז}. יש שאמרו סליחות בזמן שלישי הלילה^{כח}.

ברכות השחר

יז. המשכים לסליחות צריך לברך מקודם ברכת על נטילת ידים וברכות התורה, ולאחר אמירת סליחות כשכבר האיר היום, יטול ידיו שוב בלי ברכה^{כט}.

עטיפה בטלית

יח. השליח ציבור מתעטף בטלית^ל ואינו מברך על הטלית כשלובשו בעוד ליל^{לא}. לכן, לא יקה טלית שלו ולא של קהל^{לב}, אלא טלית של חבירו, ויכוין שנוטלו רק לכבוד ולא לקנותו^{לד}.

יט. לא יאמר החזן סליחות בלא עטיפת טלית משום שאומרים בסליחות הי"ג מדות, ואמרינן במדרש (ר"ה יז): נתעטף הקב"ה כש"ץ ולמד למושה הי"ג מדות, ש"מ שצריך עטיפה (לבוש).

י"ג מדות בקול

כ. יש המגביהין קולם בעת הזכרת י"ג מדות, ויש סמך לזה מפרקי דרבי אליעזר^{לה}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{כה} עי' תשו' אגרות משה או"ח (ח"ב סי' ק"ה)

^{כו} מג"א סימן תקס"ה ס"ק ה'. מט"א (סימן תקפ"א ס"כ)

^{כז} ראה שו"ע (או"ח סי' א סעיף ב'): המשכים להתחנן לפני בוראו, יכוין לשעות שמשתנות המשמרות, שהן בשלישי הלילה, ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה.

^{כח} מטה אפרים. משנ"ב (סימן ו' ס"ק י"א).

^{כט} מפני כבוד הציבור. מג"א בשם לבוש

^ל ט"ז ס"ק ב'. לבוש סעיף א'. משנ"ב (ס"ק ו')

^{לא} כיון שהקהל קנו אותו ע"ד שמי שלובשו הוי שלו שו"ע (סי' י"ד ס"ק י"א)

^{לב} מג"א ס"ק ד'. א"ר ס"ק ל'. משנ"ב (ס"ק ו').

^{לד} כשעבר, הסיר הקב"ה את כף ידו וכו' התחיל משה צועק בקול גדול ואמר ד' ד' א' רחום וחנן וגו' פרדר"א פ' מ"ו.

עמידה בסליחות

כא. טוב לעמוד כשאומרים סליחות^{לד} ואם קשה לו, יעמוד עכ"פ באמירת א' מלך יושב, וי"ג מידות^{לז}.

וידוי

כב. הוידוי שבסוף הסליחות, יש אומרים אותו ג' פעמים (מט"א סעיף י"ח) ויש נוהגין לאומרו פעם אחת^{לו}. ויתודה מעומד^{לז}.

קדיש תתקבל

כג. לאחר הסליחות אומר הש"ץ קדיש עם תתקבל^{לח}.

כד. נוהגין לומר קדיש תתקבל, גם אם מתפללים מיד אחר כך^{לט}.

המתחיל במצוה

כה. יש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות, מתפלל כל היום. שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור^{לז}. ויש שלא נהגו כן^{מא}.

יחיד

כו. המתפלל ביחידות יכול לומר הסליחות שאין בהם שלוש עשרה מידות^{מב}. ואם אומרים בניגון של קריאה בתורה^{מג} מותר^{מד}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{לד} א"ר בשם קיצור שלי"ה. מט"א סי"ח

^{לה} שם. הליכות שלמה (תפלה פ"ו הע' 38)

^{לו} פרע"ח להאר"י ז"ל שער הסליחות שער ח'. מעשה רב.

^{לז} שו"ע סי' תר"ז ס"ג. משנ"ב ס"ק י'

^{לח} כי הסליחות נתקנו על סדר התפילה, אשרי כנגד פסוקי דזמרא, סליחות עם י"ג מדות במקום תפילת שמו"ע, ואח"כ נפילת אפים כמו אחר שמו"ע, ומסיימין ואנחנו לא נדע. לבוש. אלף המגן (ס"ק מ"א).

^{לט} מבית לוי חודש אלו סעיף ח'. שחולק על הא"א מבוטשאטש הסובר שאם מתפללים מיד, אז הקדיש תתקבל עולה גם לסליחות

^מ מעגלי צדק. בלבוש (סעיף א') משמע שחרית ומנחה, ומדרכי משה משמע שגם מתפלל ערבית שלפניו

^{מא} ערוה"ש סעיף ו'

^{מב} משנ"ב ס"ק ד'

^{מג} מט"א סעיף כ"א

^{מד} שו"ע תקס"ה ה', משנ"ב ס"ק י"ב. ובתשו' אג"מ (יו"ד ח"ג סי' כ"א), גם בניגון לימוד

פרק ג' דקדוקי מצוה

כז. יש אנשי מעשה נוהגין שבחודש אלול מפשפשים בדקדוקי מצוה, להיות בודק ובוהן תפילין ומזוזות שלהם וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצות, והוא מנהג טוב^{מז}.

בדיקת מזוזה

כח. מזוזה של יחיד, בודקין פעמיים בשבע שנים, היינו כל 3 וחצי שנים^{מט}, לכן אם הוא קרוב לזמן שחייב לבדוק, יבדוק באלול.

כט. בזמננו, שמניחים את המזוזה עטוף היטב, ניילון וכדו', אם אין חשש ריעותא, (כגון רטיבות, שמש) אין חיוב לבדוקן אפילו לאחר זמן רב^{מט}.

ל. תפילין שהוחזקו בכשרות אינם צריכים בדיקה לעולם^{מח} אם יש חשש מזיעה יבדקם^{מט}.

בדיקת תפילין

לא. בתי תפילין בימינו העשויים מעור בהמה גסה, מעובדים היטב ותפורים וסגורים היטב, כל זמן שלא ידוע לו שאירע להם תקלה (כגון נפילה למים, שהייה ממושכת בשמש וכו') אין צורך לבדקם^{מח}.

כתיבה וחתימה טובה

לב. כשכותב אדם לחבירו אגרת שלמים, מר"ח אלול, נוהגין שרומז לו במכתבו שמעתיד עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים^{נא}.
וישאלו איש לירעהו לישלום ר"ת אלול^{נב}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{מז} מטה אפרים סי' י'.

^{מו} שו"ע יו"ד סי' רצ"א א'

^{מז} שולחן גבוה. קול יעקב

^{מח} שו"ע או"ח (סי' ל"ט סעיף י')

^{מט} מג"א. משנ"ב (שם ס"ק כו)

¹ הליכות שלמה (פ"ד או' ל"ו), ואדרבה מצוי קלקולים שונים לאחר פתיחת הבתים והוצאת הפרשיות והחזרתם.

^{נא} מהרי"ל, מטה אפרים.

^{נב} ליקוטי מהרי"ח.

לימוד מסכת ר"ה, יומא, סוכה

לג. כל מצוות החודש וענייניו נכללים בלימוד המסכתות ראש השנה, יומא, סוכה, לכן מחויב כל בעל נפש לגזול מעתותיו הספורות ולקבוע לימוד מסכתות אלו בימי אלול שהיא הכנה לחודש השביעי, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו³³.

תקוני הזהר

לד. יש נוהגים ללמוד בס' תקוני הזהר בימי אלול עד ליוה"כ³⁴. ואפילו אם לא מבינים, מכל מקום הלשון מקדש ומסוגל מאוד לנשמה³⁵.

לימוד הלי' תשובה

לה. הגאון מטשעבין בעל ה"דובב מישרים" זצ"ל, סיפר שאביו הג"ב כוכב מיעקב זצ"ל למד מדי אלול, רמב"ם הלכות תשובה. שנים רבות לאחר פטירתו היו הדפים רטובים מדמעותיו³⁶.

שמחת נישואין באלול

לו. גם הנמנעים מלערוך שמחת נישואין בסוף החודש, לאחר מילוי הלבנה, אינם צריכים להימנע מנישואין בסוף חודש אלול³⁷.

----- = מקורות וציטוטים = -----

³³ שם משמואל (פי' שופטים תרעה), משם אביו האבני נזר.

³⁴ אור צדיקים. כסא מלך. כף החיים

³⁵ קצה המטה

³⁶ בצלו חמדת. לוח דבר בעתו.

³⁷ דרכ"ת סימן קע"ט (ס"ק י"ח) בשם בני יששכר. תירוש ויצהר סי' קי"א. ערוה"ש אבה"ע (סי' ס"ד סי"ג). שד"ח מער' חתן כלה (כ"א ז' ובאות כ"ג). ומנהג בעלז שגם בחודש אלול אין עורכים נישואים בסוף החודש, עזר מקודש בעלז עמוד ר'.

רמזי חודש אלול

בתרגום על הפסוק, ויתורו את הארץ, "ויאללון ית ארעא (במדבר מ"ג א') והשם אלול הוא ע"ש שבחודש זה כ"א מחפש ובודק ומפשפש במעשיו לקראת יום הדין.

את לבבך ואת לבב, ר"ת אלול, לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך. וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה', לולא, אותיות אלול, שמאלול ואילך חרדתי נגד ה'. (בעל הטורים. דברים ל"ו)

אלול שיהי' לישראל א"רון ל"יחות ו"שברי ל"יחות א"מת ל"יעקב ו"חסד ל"אברהם שני כסאות למשפט אל"ו ו"א"ל דוד ונאבד זה החודש מן עשו א"וי ל"רשע ו"אוי ל"שכנו ויהי' האדם א"הוב ל"מטה ו"נחמד ל"מעלה לעשות תשובה א"ני ל"דודי ו"דודי ל"י ולפיכך ברשעים שסתם הקב"ה את לבן מלעשות תשובה כמ"ש כי אני הכבדתי א"ת ל"בו ו"את ל"ב עבדיו משגיא לגוים ויאבדם לא עשה כן לכל גוי אבל בישראל כתיב ומל"י אלקיך א"ת ל"בבך ו"את ל"בב זרעך ובא לציון גו"א ל"ו ל"שבי. (מגלה עמוקות. עקב)

בספה"ק ישנם הרבה רמזים: אני ל"דודי ו"דודי ל"י. אנו ל"י ועינינו ל"י. לברכה ולא לקללה אמן.

להצילך ולתת איביך לפניך (בני יששכר)
א"יש ל"רעה ו"מתנות ל"אביונים ר"ת אלול. והרמז תשובה, תפילה וצדקה.

והאלוקים אינה לידו וישמתי ל"ך מקום וגו'. (שמות כ"א י"ג) ר"ת אלול.
הכוונה ברמז הזה, אפילו אדם אינו מכוון הנה אלוקים מזמן לידו באלול מקום אשר ינוס שמה. (שער יששכר אלול אות ט')

אלול - בגימטריא "בינה" והוא עולם התשובה. ולבבו יבין ושב ורפא לו. ומה טוב דהחדש הזה שבטו הוא זבולון, כמ"ש בספרים, והרי הוא היה המחזיק בידי לומדי תורה. ולפחות בחדש הזה יאחו צדיק דרכו של זבולון לעשות צדקה עם עמלי תורה. (מועד לכל חי להר"ח פלאגי סי' י"א אות י"ד).

בס' סופי תאנים סימן ל"ה: ראה אנכי נתן וגו' נוטריקון: ר"אש א"לול ה"בט א"שר נ"גד כ"ל י"שראל נ"ושאת ת"שובה נ"כונה. (מועד לכל חי סימן י"א אות ה')

א"ר"יה' שאג מי לא ירא (עמוס ג') אריה ר"ת א"לול, ר"אש השנה, יום הכפורים, ה'ושענא רבה (מטה משה. אליה רבה).

מזל אלול - בתולה.

רמז בכתוב (ירמיהו ל"א) שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה. לפי שחודש זה הוא זמן לתשובה לפני יום הדין של ר"ה.
ורמז בכ' (עמוס ה' פ' ב') קום בתולת ישראל (מגלה עמוקות פ' עקב).

חודש זה הוא זמן לתשובה לפני יום הדין של ר"ה. "מזל אלול בתולה", בגימ' "אם הבנים שמחה הללוי-ה". כי תשובה היא בחינת בינה אימא עילאה, ע"כ הרמז לחודש המסוגל לתשובה.

ורמז ב"אז תשמח בתולה במחול", כלומר הבתולה (רמז לחודש אלול שמוזלה בתולה) תשמח המחול (כשימחול השי"ת עוונותיהם של ישראל) (בני יששכר) מז"ל אלול בתול"ה, גי' מז"ל ניסן טל"ה, ומז"ל אב אריי.

והענין עפמ"ש האריז"ל לשוב בתשובה באב, קודם אלול, והתשובה הנכונה היא תשובה עילאה, ומאהבה, והיא בחודש ניסן (שער יששכר אלול אות ט"ז

פרק ד ראש השנה

א. באחד בתשרי ראש השנה^{יח}, וכל באי העולם נידונין לפני הקב"ה^{יט}.

ערב ראש השנה

נפילת אפים

ב. בערב ראש השנה אין נופלים על פניהם^פ.

תקיעות

ג. אין תוקעין בשופר^{סח} אפילו אם חל יום ראשון של ראש השנה בשבת^{סב}.

תפילה בית עלמין

ד. יש מקומות שהולכים להתפלל בבית עלמין בערב ראש השנה^{סד}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{יח} ראש השנה (טו). איי ברבינו בחיי (דברים יא יב) מרשית השנה, חסר אלף, ויהיה הרמז לחדש תשרי שהוא ראש השנה לבריאתו של עולם, ודרשו רז"ל (ר"ה ח) מראש השנה נידון מה יהא בסופה.

^{יט} מס' ראש השנה (ט"ז). אדם נידון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים. כתב הר"ן (ט"ז). למה אדם נידון בר"ה יותר משאר ימים, מפני שאדם הראשון נברא בר"ה ובאותו יום בשעה עשירית, סרח. ואח"כ נידון ויצא בדימוס, אמר לו הקב"ה זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס, כך יהיו בניך עומדים לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימוס. וגם בשמים יש את שמול חודש זה מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לדי.

^פ מהרי"ל במנהגים הל' ר"ה א'.

^{סח} שו"ע (סי' תקפ"א סעיף ג'). ובדרכי משה שם. ממהר"א טירנא (מנהגי סליחות עמ' פו) והטעם, כדי לערבב השטן. במשנ"ב (שם ס"ק כ"ד) הביא טעם שאין תוקעין בער"ה, בכדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה.

^{סב} כשחל יום א' דר"ה בשבת, גם אין תוקעין בער"ה כיון שאומרים זכרון תרועה, הוי כמו תקיעה. משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק כ"ד) שעה"צ (ס"ק ל"ה).

תקיעה להתלמד, לטעם מהר"א טירנא בכדי לערבב השטן, אין לתקוע כלל, אבל המג"א ס"ק י"ד כתב שמותר, דדי שמפסיקין בבית הכנסת. ובא"ר (ס"ק ד') כתב מס' אמרכל משמע דלהתלמד מותר בחדר סגור. א"א (ס"ק י"ד)

^{סד} ס' כל בו (סי' ס"ד). רמ"א סי' תקפ"א. ובמשנ"ב (שם ס"ק ז"ך), דביה"ק הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה נתקבלה שם יותר, ויבקש מהשי"ת שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר, ויקיף הקברים ויתן צדקה.

תספורת וכיבוס

ה. מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה להראות שאנו בטוחין בחסדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו^{טז}.

בגדים נאים

ו. ילבש בגדים נאים לכבוד ראש השנה, אבל לא בגדי רקמה ומשי כביום טוב^{טז}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{טז} שו"ע (סי' תקפ"א סעיף ד'). הטור סי' תקפ"א מביא מדרש (רבה דברים ב' טו) אדם שיש לו דין לובש שחורים וכו' לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם - שערם ומתכין צפרניהם ואוכלים ושותים ושמחים בראש השנה לפי שיודעים שהקב"ה יעשה להם נס. משנ"ב (ס"ק כ"ה).

^{טז} ט"ז (שם ס"ק ה') ממחרש"ל, מביאו משנ"ב (שם ס"ק כה)

פרק ה התרת נדרים

התרה בער"ה

ז. בערב ראש השנה נהגו לערוך התרת נדרים¹⁰.

חומר נדרים

ח. בהיות חומר עוון נדרים גדול מאוד, לכן מתירים נדרים בימי הדין¹¹.

התרה לשעבר מודעה לעתיד

ט. בנוסח של התרת נדרים, מתירים הנדרים של העבר¹², ומוסרים מודעה לעתיד שיהא בלי נדר¹³.

חרטה ופתח היתר

י. במשך השנה כשידוע לו שנדר, יעשה התרה בפני שלשה בחרטה ופתח, ולא יסמוך על התרת ער"ה¹⁴.

התרה בשלשה

יא. מתירין בפני שלשה אנשים, אפילו הדיוטות, בגדר גמרי וסברי, היינו שאם ילמדו עמהם אחרים את ההלכה, יבינו. וגם שיודעים לפתוח פתח¹⁵.
וצריך שיהיו ממולאי זקן¹⁶.

----- = מקורות וציונים = -----

¹⁰ במס' נדרים (כ"ג) הרוצה שלא יתקיימו נדריו וכו', יעמוד בר"ה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל. של"ה ריש מס' יומא. מטה אפרים (סי' תקפ"א סעיף מט).
ומזה נתפשט לומר כל נדרי בערב יו"כ, כמבואר בטושו"ע (סי' תרי"ט א')

¹¹ אלף המגן סי' תקפ"א (סי"ק ק"ב)

¹² וידע שיועיל התרה רק לנדריו עצמו אבל לא למה שהשביעו חבריו ראה אלף המגן (תקפ"א ק"ב).

¹³ מסירת מודעה זאת לא תועיל רק כשלא יהא זכור המודעה הזאת בשעת הנדר, שו"ע יו"ד (סי' רי"א סעיף ב') אלף המגן (שם). משנ"ב סי' תרי"ט (סי"ק ב')

¹⁴ עי' שו"ע יו"ד (סי' רכ"ח סעיף ד').

¹⁵ שו"ע יו"ד (סי' רכ"ח א'). ועיי"ש ש"ך סי"ק ג'. ודי שאחד ידע לפתוח פתח וילמד לחבירו.

¹⁶ רעק"א חידושי שו"ע (סי' רכ"ח ג'), דבנדרים לא סומכים אחזקה דרבא כיון דמידי דאיסורא הוא. תשו' שבט הלוי (ח"ד סי' נ"ד ד'). בס' תשובות והנהגות (ח"א סי' של"ז) דעתו דבהתרת נדרים בער"ה, די בגדול בן י"ג שנה, כיון שאינו מפרט ואינו מתיר כל הנדרים, אינו כדן התרת נדרים מה"ת שצריך דוקא חתימת זקן.

גדר נתמלא זקנו, כתב הסמ"ע בחו"מ (סי' ל"ה ס"ק ד') דהיינו שיש ריבוי שער בזקנו, אף שהם קטנים מאוד. מביאו משנ"ב (סי' ט"ל ס"ק ג').

קרובים

יב. המתירים, מותר להם להיות קרובים לנודר, וכן זה לזה^ג.

בעל בנדר אשתו

יג. אבל בעל לא יצטרף עם עוד שניים להתיר נדרי אשתו^ד

מתירים יושבים

יד. נוהגים שהמתירים יושבים, והמבקש התרה עומד בשעת התרה^ה.

שליחות להתרה

טז. אין הנודר יכול לעשות שליח להתרת נדרו, וצריך לבוא בעצמו לפני המתירין^ו.
אשה עושה את בעלה שליח להתיר נדריה^ז.

נשים בהתרת נדרים

טז. בערב ראש השנה, אין הנשים עורכות התרת נדרים, וסומכות על אמירת כל נדרי בליל יו"ב^ח

בן י"ב שנה

יז. קטן בן י"ב שנה, מופלא סמוך לאיש, או קטנה בת י"א שנה שנדרו, חל הנדר ונראה שאפשר להתיר^ט.
אבל בערב ראש השנה, אין נוהגין לעשות התרת נדרים לפני בר מצוה^י.

----- = מקורות וצינונים = -----

^ג שו"ע סי' רכ"ח סעיף ג'.

^ד שו"ע סי' רל"ד סעיף נ"ז.

^ה ש"ך סי' רכ"ט (ס"ק ט').

^ו שו"ע סי' רכ"ח (סעיף ט"ז) וברמ"א שם. במקום הדחק, ניתן להתיר דרך הטלפון תשו' משנת יוסף (חי"ד סי' שי"ד).

^ז שו"ע סי' רל"ד (סעיף נ"ו). ובערב ראש השנה אע"פ שיכולה לעשות בעלה שליח, כתב שבט הלוי שלא שמענו אצלנו מי שנוהג כן. ובס' תשובות והנהגות (ח"א סי' של"ז) כתב שיכול לכלול את אשתו בנוסח התרת נדרים בער"ה.

^ח רעק"א בגליון שו"ע יו"ד (סי' רכ"ח ג') דהתרת נדרים הוא דווקא בפני שלשה אנשים, ומטעמי צניעות. שבט הלוי. תשובות והנהגות (ח"א סי' של"ח)

^ט שו"ע סי' רל"ג שנדריהם נדר, תשו' שבט הלוי (ח"ה סי' קכ"ט ג'), ממשנה למלך (פ"ב דניירות הל' י"ז) מסתפק אם שייך התרה.

^י שערים המצוינים בהלכה (סי' קכ"ח כ"ד). דברי משה (סי' ס"ו). הליכות שלמה (פ"א הע' 38).

זהירות מנדר

יח. יהא אדם זהיר לא לנדור שום דבר, ואפילו כשמבטיח צדקה יאמר בלי נדר^{פא}.

ביטול מנהג ארעי

יט. אם רוצה לבטל מנהגו בפעם זו בלבד, עקב חולשה כאב, וכשיבריא יחזור למנהגו, אין צורך בהתרה. אבל אם רוצה לבטל מנהגו בקביעות, צריך התרה^{פב}.

התרה עד ערב יו"כ

כ. אם לא עשה התרת נדרים בערב ראש השנה, יעשה בין ר"ה ליום הכיפורים^{פג}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{פא} שו"ע (סי' ר"ג סעיף ד'). תשו' שבט הלוי (ח"ד סי' קכ"ה).

^{פב} דגול מרובה יו"ד (סי' רי"ד) ש"ך (ס"ק ב'). משנ"ב סי' תקפ"א (ס"ק י"ט). שעה"צ (שם ס"ק ל"ג)

^{פג} של"ה הק' (מס' יומא עמוד התשובה אות ב')

פרק ו הכנות בערב שבת ראש השנה

שעון שבת

כא. יזכור לכוון את השעון שבת לזמנים שמתאימים לשבת וראש השנה, בכדי שלא יצטרך להזיז את זיזי השעון ביו"ט^ט.

נייר אלומיניום

כב. יחתוך נייר אלומיניום בכדי לעטוף ולחמם מאכלים על הפלטה^ט.

הדלקה מנר יארצייט

כג. מותר להדליק לצורכו מנר יארצייט^ט.

נר 48 שעות

כד. אם אינו מחמם או מבשל על כיריים של גז, ידליק בערב שבת נר של 48 שעות בכדי שיהא לו ממה להדליק נרות יום טוב^ט.

פתיל צף

כה. המדליק נרות בשמון, עם פתיל צף, נכון להשחיל את הפתילה למשטח השעם לפני כניסת שבת ראש השנה^ט אבל אם שכה, מצדדים הפוסקים להתיר להכינו ביום טוב^ט. אבל הנקב במשטח השעם, חייב להיעשות לפני שבת ראש השנה^ט.

היתוך נר

כו. ביום טוב אסור להתיך נרות עם אש בכדי להדביקם בפמוט^ט.

----- = מקורות וציונים = -----

^ט הגם שבעת הצורך מותר להאריך את זמן הפעלת השעון כדאי' בשש"כ. אבל לכתחילה ראוי לדאוג שלא להגיע למגע בשעון ביו"ט כלל.

^ט ביו"ט אסור לחתוך.

^ט משנ"ב סי' קנ"ד (סעיף נ"ו). ערוך השולחן (שם סעיף טז).

^ט שביום טוב אסור להדליק אש חדשה מפני מוליד. שו"ע (סי' תק"ב סעיף א').

^ט שבט הלוי (ח"ט סי' קכ"ח א').

^ט בתשו' שבט הלוי (ח"ט סי' קכ"ח א') כתב שראה צדדי החולקים בזה ויותר נוטה לצד המתירין, דנתינת הפתילה לתוך הצף אינו להשלים צורת הכלי, אלא הצף הוא בית קיבול המחזיק את הפתילה שעומדת להדלקה לבדה. שש"כ (פרק י"ג סעיף כ"ד)

^ט ראה משנ"ב (סימן שי"ד ס"ק ו).

^ט שו"ע הגרש"ז (סימן תקכ"ט סעיף י"א), גזרה שמא ימרח.

פרק ז הדלקת נרות

ברכת נרות

כז. ראש השנה שחל בשבת, מדליקים נרות ביום ששי, ומברכים 'להדליק נר של שבת ושל יום טוב'.^{כז}

שהחיינו

כח. הנשים נוהגות לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות.^{כז}

שכח להזכיר של שבת – יו"ט

כט. כשחל יו"ט בשבת, ובירך להדליק של שבת לבד ושכח להזכיר של יו"ט, יצא בדיעבד.^{כז}
וכן אם בירך של יו"ט לבד ושכח של שבת, יצא בדיעבד.^{כז}

הדלקה לפני סעודה

ל. נוהגין בכל שנה (שחל ר"ה ביום חול), להדליק נרות יום טוב לפני התחלת סעודת יום טוב.^{כז}

הדלקה לפני שקיעה

לא. יש נוהגין להדליק נרות יום טוב, בשנה רגילה, לפני שקיעת החמה כמו בערב שבת.^{כז}

----- = מקורות וצינונים = -----

צב מט"א תקפ"ט נ"ד.

^{כז} שאילת יעב"ץ (סי' ק"ז), שאין לברך שהחיינו בהדלקת נרות כי נתקן בקידוש, מ"מ אין למחות (שע"ת סי' רס"ג), מנהגות וורמישא סי' מ"ו. מטה אפרים (סי' תקפ"א נ"ד) שנהגו הנשים לברך שהחיינו בהדלקת הנרות. משנ"ב (שם ס"ק כ"ג). תשו' אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ק"א).

^{כז} התעוררות תשובה (ח"א סי' ק"ב) במילת שבת, נכלל גם יו"ט. משנ"ב (סי' תפ"ז ז').

^{כז} שש"כ (פ' מ"ג ל"א), דבדיעבד אין הברכה מעכבת את קיום המצוה. ובתשו' מהר"ם בריסק (ח"ב סי' מ"ד סי' מ"ה).

^{כז} מרדכי שבת (סי' רצ"ד), כתב מרבינו משולם שלא היה מברך על הדלקת הנר משום דאמרינן במנחות (מ"ב:) כל מצוה שאין עשייתה גמר מלאכת מצוהה אין מברכין עליה. ונר שבת אין גמר עשייתה אלא בשעת אכילה כדאמרינן בערבי פסחים. נמצא שאם מדליקין סמוך לסעודה יש לברך גם לרבינו משולם. מאירי (שבת כ"ג:) מט"א (סי' תרכ"ה סעיף ל"ג). עיי"ש באלף למטה (ס"ק נ"א). ס' משנת יעב"ץ (סי' ל"ד).

^{כז} הקדמת בן הדרישה ליו"ד ח"א. נימוקי או"ח. שמירת שבת כהלכתה. שבט הלוי (ח"ג סי' ס"ט).

פרק ח תפילת ערבית

ר"ה שחל בשבת

א. ראש השנה שחל בשבת, אחרי מנחה, מקבלים שבת במזמור הבו לד' בני אלים (תהלים כ"ט), ומזמרים שני פיוטים הראשונים ואחרונים של 'לכה דודי'.^{צח}

ב. יש הנוהגים לקבל שבת ב'מזמור שיר ליום השבת'.^{צט}

ברכו

ג. שליח ציבור אומר ברכו ומאריך בו קצת בנעימה קדושה.

תקעו בחודש

ד. לפני תפילת העמידה אומרים פסוק (תהלים פא ד') תקעו בחודש שופר וגו'.^פ

ושמרו בשבת

ה. כשחל ראש השנה בשבת, לפני תפילת העמידה אומרים קודם, ושמרו בני ישראל את השבת וכו' ואח"כ תקעו בחדש שופר.^{פא}

ו. בתפילת העמידה מזכירים גם של שבת,

אם שכח להזכיר של שבת, חוזר להתפלל, ואם הזכיר של שבת בסיום הברכה יצא יד"ח.^{פב}

ויכולו ברכת מעין שבע

ז. בשבת אומרים ויכולו, וברכת מעין שבע, ואומר המלך הקדוש שאין כמוהו וכו', ואחרי שסיים "מקדש השבת" יאמר "לדוד מזמור".^{פג}

----- = מקורות וצינונים = -----

^{צח} מט"א ס' תקפ"ב אלף המגן ט'.

^{צט} מט"א תקפ"ב ב'.

^פ מטה אפרים (סי' תקפ"ב ב'). פמ"ג (סי' רס"ז א'). יש שלא נהגו לאומרו (סידור התניא סי' רס"ז).

^{פא} מטה אפרים (תקפ"ב סעיף ב').

^{פב} מטה אפרים סי' תקפ"ב סעיף כ'. משנ"ב (סי' תפ"ז ס"ק ז').

^{פג} מטה אפרים סי' תקפ"ב (סעיף כד).

לעילא

ח. בקדיש, כופלין המלה 'לעילא' ^{קז}.
 בנוסח של כל השנה אומרים לעילא מן כל ברכתא, כדי להשלים כ"ח תיבות בקדיש ^{קח},
 בימים אלה שכופלים לעילא, אומרים 'מכל' ברכתא ^{קט}.
 ומסיים הקדיש עושה 'השלום' ^ק

זכרנו מי כמוך

ט. בברכת אבות מוסיפים 'זכרנו' ו'מי כמוך' ^{קא}.

שכח זכרנו, מי כמוך

י. אם לא אמר 'זכרנו' ו'מי כמוך', אם כבר סיים אותה ברכה, שכבר אמר השם של
 אותה ברכה, אין מחזירין אותו ^{קב}. אבל כל זמן שלא אמר השם של הברכה יכול
 לחזור ^{קג}

המלך הקדוש

יא. בחתימת ברכת אתה קדוש, מסיימים המלך הקדוש. מפני שעכשיו הם ימי דין
 שהקב"ה מראה מלכותו וממשלתו שהוא בכל משלה ^{קד}.

תוך כדי דיבור

אם טעה ואמר האל הקדוש, ותוך כדי דיבור, חוזר ואומר המלך הקדוש אינו חוזר ^{קה}. ואם
 כבר התחיל אתה בחרתנו, חוזר לראש התפילה ^{קו}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קז} בלבוש (סי' תקפ"ב סעיף ח'): כיון שבימים אלה הקב"ה מתעלה יותר כפול ומכופל מפי
 בראויו מפני שיושב על כסא דין והכל צריכים לשבחו ולפארו ולבקש רחמים על דינו.

^{קח} היינו מן יהא שמייה רבה כו' עד דאמירן בעלמא.

^{קט} מט"א סי' תקפ"ב א'. משנ"ב (סי' נ"ו ס"ק ב').

^ק מט"א תקפ"ב א', כי השלום' גי' המלאך הסופר וכותב בספר החיים את כל בני האדם
 בעשיית.

^{קא} הגאונים תקנו בי' ימי תשובה לומר "זכרנו" באבות ובגבורות "מי כמוך" ובהודאה "וכתוב"
 ובשים שלום "בספר", משנ"ב סי' תקפ"ב (ס"ק טו).

^{קב} רא"ש ברכות (פ"א סי' טו), כיון שאינו אלא תיקון הגאונים, אם שכח לאומרם אין לחזור.
 שו"ע (שם סעיף ה').

^{קג} פמ"ג א"א (סי' תקפ"ב ס"ק ד') כל זמן שלא אמר השם של הברכה אע"פ שיש כמה שמות,
 כגון בוכל החיים, יכול לחזור. משנ"ב (שם ס"ק טו).

^{קד} שו"ע סי' תקפ"ב סעיף א'. משנ"ב שם ס"ק ב'.

^{קה} שו"ע סי' תקפ"ב סעיף ב' ובמשנ"ב שם ס"ק ז'.

כשמסופק אם תוך כדי דיבור, דעת א"א מבוטשאטש שאין צריך לחזור. וכ"ה בכפה"ח (סי'
 תקפ"ב ס"ק ט)

ואם אמר ובכן תן פחדך וכו' אינו צריך לחזור קיד.

שכח בליל א' דר"ה

בליל ראשון של ר"ה יש פוסקים שמסתפקים אם צריך לחזור כששכח המלך הקדוש, לכן יזרז עצמו לכוון ולהתרחק מן הספק^{קטו}.

לדוד מזמור

יב. לאחר תפילת העמידה נוהגין לומר מזמור (תהלים כד) לדוד מזמור בכוונה פסוק בפסוק^{קטז}.

לשנה טובה

יג. אחרי תפילת ערבית, מברכים איש את רעהו שיזכו להיכתב ולהיחתם לחיים טובים קיז.

עד אימת מאחלים

יד. לדעת המג"א ניתן לאחל בנוסח זה עד חצות יום א' דר"ה קיח. ולדעת הט"ז^{קט}. ושו"ע הגרש"ז^{קכ}, גם בליל ב' אפשר לאחל 'לשנה טובה' עד יום שני בחצות היום.

ויש נוהגים שבבוקרו של ר"ה כבר מאחלים: גמר חתימה טובה^{קכא}.

----- = מקורות וצינונים = -----

קיד שו"ע שם, דג' ברכות ראשונות חשובות כאחת משנ"ב (שם ס"ק ד').

קיד משנ"ב (שם ס"ק ד') אם התפלל על הסדר ואמר ובכן תן פחדך רק שמוספק בגמר ברכה אם סיים המלך הקדוש אפשר דאין צריך לחזור, דאולי לא שייך לומר בזה כהרגל לשונו בכל השנה מחמת התוספות שמוסיף לומר קודם סיום הברכה.

קטו בחיי אדם (כלל כד ס"ו) הביא בשם הגאון מו' הרב אבלי פאסוועלער שאם טעה בליל ראש השנה ולא אמר המלך הקדוש שאין צריך לחזור, כדן טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בליל ר"ח שא"צ לחזור מפני שאין מקדשין החודש בלילה. וכ"ה הבנין שלמה (ח"ב סי' מו) ותשו' אגרות משה (ח"א סי' ק"ע)

השעה"צ (סי' תקפ"ב ס"ק ד') מביא את הח"א וחולק, שהדין כן רק אם היה מתפלל תפילת חול אבל בתפילת יו"ט ממה נפשך אינו יוצא. וכ"ה בתשו' מים חיים (סי' כ"ב) ליקוטי חב"ח (ח"א לג.) תשו' בית הלוי (ח"א סי' מ"ב). שו"מ (מהדוד ח"ג סי' קכ"ה) שד"ח (מע' ר"ה סי' ג') כפה"ח סי' תקפ"ב (ס"ק ג') תשו' ציץ אליעזר (חי"ח סי' ס"ו).

קטז פרי עץ חיים (שער תפלת ר"ה פרק ז'). מטה אפרים (סי' תקפ"ב סעיף כג). והוא מסוגל שלא יחסרו מזונותיו כל ימות השנה.

קיח רמ"א סי' תקפ"ב (סעיף ט') מג"א שם.

קיח מט"א סי' תקפ"ג א', משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ה).

קיט סי' תקפ"ב ס"ק ד'

קכ סי' תקפ"ב סעיף י"ז. וראה כפה"ח (ס"ק ס"ז)

פרק ט סעודת ליל ר"ה

קידוש בשבת

טו. כשחל ראש השנה בשבת, אומרים תחילה ויכולו, ומברך על היין, ואומר אשר בחר בנו וכו' את יום השבת הזה ויום הזכרון הזה וכו'. ומברך שהחיינו.

נשים אמן בשהחיינו

טז. אשה שברכה שהחיינו בהדלקת נרות, יש שכתבו שלא תענה אמן על ברכת שהחיינו קכג. ויש שלא חששו לזה קכד. ואם תמיד מברכות לעצמן ברכת הגפן, יכולות לענות אמן קכד

נשים שמקדשות בעצמן

יז. נשים שברכו שהחיינו בהדלקת נרות, אם מקדשות בעצמן, לא יברכו שוב בקידוש קכה. טענה וברכה לא הוי הפסק.

שהחיינו להוציא אחרות

יח. אם בטעות בירכה שהחיינו בהדלקת הנרות, ועכשיו בקידוש צריכה להוציא אחרות גם ידי ברכת שהחיינו, יכולה לברך ולהוציא קכו.

----- = מקורות וצינונים = -----

קכא ראה לבוש. ונראה שבכך מחשיב לרעהו כצדיק שנכתב ונחתם לאלתר לחיים טובים.

קכב תשו' הר צבי (או"ח ח"א ס"י קנ"ד). מקראי קודש (ח"ב סי' ל"ח). מוע"ז הגש"פ.

קכג תשו' אגרות משה (או"ח ח"ד סי' כ"א ט'). עי' תשו' שבט הלוי (ח"ג סי' ס"ט). ציץ אליעזר (ח"י סי' י"ט). שלא נחשב להפסק אם עונות אמן קכד תשו' שבט הלוי (ח"ג סי' ס"ט).

קכה מט"א (תרי"ט ד'). משנ"ב שעה"צ (שם ס"ק ז').

קכו שיטת הרמב"ם בהל' ברכות (פ"א הל' י'), שברכת שהחיינו אם יצא אינו מוציא, אבל להלכה נקטינו שאפשר להוציא אחרות, גם אם יצאה. כתב הרמ"ך (שם) מנהגינו לברך וכן ראוי לעשות. (כסף משנה (שם ס"ק י'). ס' המכתם (סוכה מ"ד). וכתב רבינו מנוח (שם) וכי מי שמדליק נ"ח לאחרים או קורא מגילה להוציא אחרים וכיוצ"ב אינו מברך שהחיינו. וראה עוד שו"ע (סי' תקפ"ה סעיף ב') וברמ"א שם: ואין חילוק בין אם יברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים אפ"ה מברך התוקע שתי ברכות הנזכרות (קול שופר ושהחיינו). וכ"ה הגרי"מ שטרן שליט"א. הגר"מ גרינפלד שליט"א.

והעצה לומר למי שעדיין לא שמעה שהחיינו לברך בקול ולהוציא האחרות, יתכן ולא כ"כ טוב. כי אע"פ שברכת שהחיינו מברך אפילו בשוק, אבל אי' שמסדרינן ברכת שהחיינו על הכוס. לכתחילה על הקידוש תברך ולא על היום בלבד.

בציעה מעליונה

יט. יבצע על לחם משנה, ויבצע מהלחם העליון קכ.

דבש

כ. נוהגין לטבול פרוסת המוציא בדבש קכח. ויש נוהגין לטבולו גם במלח קכט.

דונג הדבש

כא. מותר לאכול דבש טבעי מהכוורת שהוא חי, ומחובר לדונג קל.

תפוח בדבש

כב. לאחר שאכל כזית פת קלא, נוהגין לאכול תפוח מתוק ומטבילו בדבש קלב.

שנה טובה ומתוקה

כג. יברך בורא פרי העץ קלג, ויאכל קצת, ויאמר את הבקשה 'תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה' קלד. ויש נוהגין לאכול הסימנים לפני נטילת ידים קלה.

----- = מקורות וצינונים = -----

קכו רמ"א (סימן רד"ע סעיף א') מס' כל בו

קכח מג"א (תקפ"ג ס"ק ג'). מט"א. משנ"ב (שם ס"ק ג'). חזו"א. הליכות שלמה פ"א, טבל רק בדבש והמלח היה מונח על השולחן

קכט כפה"ח שם ס"ק ד'. שלמת חיים שמ"ו טבל במלח אחר אכילתו בדבש.

קל הליכות שלמה תשרי (פ"א אורחות הלכה 76) שבט הלוי, מבית לוי (פ"ג ה').

ראה עוד הגה' אשירי (ר"ה פ"א סי' ה' ומובא בפרישה סי' תקפ"ג) אני נוהגין לאכול ראש איל ודבש חי.

היה שעורר על אכילת דונג מחשש "יוצא מן הטמא". אבל בקו' נוה ההיכל (כי תשא תשפ"ב), שע"י ידידי הגאון אב"ד נוה אחיעזר הרב י.ווייס שליט"א ביאר את כל הנושא באריכות, הוכח בדברי הרד"ק (שמאל א' יד, כו) ביערת הדבש. וממשנה (ע"ז ל"ט): ומגמ' ב"ב (פ) ומצ"ן דברי הלבוש (ז"ד סי' פ"א ח') שהשעווה מיוצר באותה צורה כמו הדבש והוא הפסולת של הדבש.

ומביא בקו' 'שנה בשנה' תשנ"ב העלה הרה"ח ר' אברהם קורמן מחקר שהדונג מיוצר משכבת השעווה שעל גבי עלים ופרחים, שהדבורים הצעירים אוספים.

קלא בטור סי' תקפ"ג כתב לאכול בתחילת הסעודה. מטה אפרים. שבט הלוי.

קלב רמ"א סי' תקפ"ג סעיף א', בדרכי משה ממנהר"ל, מה שלוקחין תפוח כדי לרמוז על שדה תפוחים הידוע הנרמז במקרא (בראשית כו כז) ראה ריח בני כריח שדה (תענית כט).

קלג כתב מהרי"ל (הלי ר"ה סי' ו') שצריך לברך תחילה בורא פרי העץ דהוי כדברים הבאים תוך הסעודה שלא מחמת הסעודה. ד"מ (סי' תקפ"ג ג').

קלד מג"א. משנ"ב (שם ס"ק ד'), ויאמר הבקשה אחר תחילת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה. ובדיעבד אם אמר את הבקשה בין הברכה לאכילה, אינו הפסק (א"ר תקפ"ג ד'. מט"א א').

סימנים

כד. יהא אדם רגיל לאכול בר"ה רוביא, כרתו, סילקא, תמרי, קרא^{קלו}, ואתרוג^{קלו} וריאה^{קלה}.

וכן מה שבלשונות אחרים נקרא רביה, יאכל^{קלט}.
וכן טועמים מכל מה שיש בשם, רמז לסימן טוב^{קמ}.

שנהיה לראש

כה. אוכלים ראש כבש או ראש דג, ואומרים יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב^{קמא}.

רוביא, כרתו

כו. כשאוכל רוביא יאמר יהי רצון שירבו זכויותינו, כשאוכל כרתו יכרתו שונאינו וכו'^{קמב}.

יהי רצון

כז. יש האומרים יהי רצון עם שם^{קמג}, ויש שאומרים בלי שם^{קמד}.

התעוררות לתשובה

כח. כתב השל"ה, שיתעורר אדם בתשובה כשיאמר יהי רצון, ויתפלל על זה בלב שלם^{קמה}.

----- = מקורות וציונים = -----

קלה מהרי"ל מובא בקצה המטה סי' תקפ"ג. בס' ליקוטי מהרי"ח כ' דכוונת המהרי"ל בתחילת הסעודה ולא תיכף לאחר קידוש, בכדי לסמוך קידוש לסעודה שחשוב יותר.

קלו גמ' כריתות ו', הוריות יב, שו"ע תקפ"ג.

קלי טור סי' תקפ"ג. בפרישה שם, נתן טעם, דנקרא פרי עץ הדר.

קלח דרכי משה סי' תקפ"ג א' (מס' בל בו סי' ס"ד) אוכלין הריאה לפי שהיא מאירה העינים.

קלט מג"א משנ"ב שם ס"ק א'.

קמ מרדכי (יומא סי' תשכ"ג) כתוב בשם הגאונים על ראשי כבשים שאנו אוכלים, כדי שישמענו הקב"ה לטובה בר"ה וישימנו לראש ולא לזנב, ומה שאנו אוכלים טיסני ובשר שמן ושותין דבש וכל מיני מתיקה, כדי שתהא השנה הבא עלינו מתוקה ושמינה וכ"כ בס' עזרא, אכלו משמנים ושנתו ממתקים.

כתב המאירי (מאירי חיבור התשובה) בטעם אכילת הסימנים, שלא ישכח האדם חרדת היום וגדולתו, ולא יקל ראשו בעת אכילתו, ויזכור כוונת היום לבקש על נפשו ולשוב לבוראו.

קמא שו"ע סי' תקפ"ג סעיף ב'. מט"א שם. וכתב בהגה' אשירי (ר"ה פ"א סי' ה' ומובא בפרישה סי' תקפ"ג) אנו נוהגין לאכול ראש איל ודבש חי.

קמב שו"ע סי' תקפ"ג.

קמג אבודרהם, כלבו דזה תפילה. מביאם משנ"ב (סי' תקפ"ג ס"ק ב')

קמד פסקי סידר הרב בעל התניא.

קדימה בברכות

כט. אם ירצה לברך על התפוח, יראה שבשעת הברכה, לא יהיו לפניו פירות משבעת המינים ^{קמז}. ואם התמרים לפניו, יקדים לברך בורא פרי העץ עליהם ^{קמט}

למיחזי

ל. אם חושש שהפרי מתולע, יכול להניח את הסימנים לפניו ויאמר יהיה רצון על ראייתם ^{קמח}

זהירות מכעס

לא. כל עניינים אלה עושים לסימון טוב, ולכן פשיטא שיזהר מאוד שלא יכעוס בימים האלו, רק יהא שמח ליבנו ובטוח בד' עם התשובה ומעשים טובים ^{קמט}

חמוץ - חריף

לב. יש שנמנעים מלאכול מאכלים חמוצים או מרים ^{קנ}, אבל אינם נמנעים מלאכול מאכלים חריפים ^{קנא}.

זמירות

לג. בעת סעודתו, יזמר וישבח לד' בנעימה ובשמחת הלב, ויזכור שהוא יום שספרי חיים ומותים פתוחים, וצריך להיות ירא וחרד מאימת הדין ^{קנב}.

לימוד משניות

לד. יש נוהגין ללמוד משניות מס' ראש השנה, בעת הסעודה, כל סעודה פרק אחד ^{קנג}

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קמה} של"ה מס' ראש השנה, א"ר שם ס"ק א'. משנ"ב ס"ק ב'.

^{קמו} ראה כפה"ח תקפ"ג ס"ק י"ג

^{קמז} שו"ע (סי' ר"א ס"א וסעיף ד') שמקדימים לברך על מין שבעה, ותמר קודם לשאר מינים, (חוץ מהמוציא, מזונות, הגפן)

^{קמח} במס' הוריות י"ב. הגירסא 'למיחזי, והגם שבמס' כריתות הגי' 'יהא רגיל למיכל', רוב ראשונים גרסו 'למיחזי'. עי' כפה"ח (שם ס"ק ו').

^{קמט} חיי אדם. משנ"ב (ס"ק ה')

^{קנ} פמ"ג, מט"א (סעיף ג'). משנ"ב (ס"ק ה')

^{קנא} ערוך השולחן (שם סעיף ג')

^{קנב} מטה אפרים סי' תקפ"ג א'

^{קנג} מט"א (סי' תקפ"ג סעיף ג'). באלף המגן ס"ק כג, לימוד מס' ראש השנה בר"ה היא סגולה גדולה שיזכה ליום הדין. ובס' יסוד ושו"ש העבודה בשם הארז"ל.

שכח יעלה ויבא

לה. בברכת המזון, אם שכח להזכיר יעלה ויבא, בסעודת ליל ראש השנה, חוזר ומברך^{קנ"ד}, ובסעודת היום אינו חוזר ומברך^{קנ"ה}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קנ"ד} בליל ראש השנה אסור להתענות לכו"ע כמו בשאר יום טוב, כמ"ש במשנ"ב (סי' תקצ"ז ס"ק ה') לכן אם שכח יעלה ויבא חוזר. וכ"ה בסידור הגרש"ז שמחלק בין חזרה בברכת המזון בליל ר"ה ובין כששכח ביום.

^{קנ"ה} ביום ראש השנה יש שנהגו להתענות כמ"ש בשו"ע (סי' תקצ"ז סעיף ב'), ולכן דעת המג"א (בסי' קפ"ח ס"ק ז'), ובשו"ע הגרש"ז (שם סעיף י"א) שאינו חוזר כששכח יעלה ויבא, ובמט"א (סי' תקפ"ג סעיף ד') ובמשנ"ב (סי' קפ"ח ס"ק י"ט) כתבו שנחלקו בזה האחרונים. ומבואר היטב שם בשעה"צ (ס"ק טו).

פרקי שחרית ר"ה

השכמה לבית הכנסת

לו. שחרית, משכימין לבית הכנסת^{קנ}.

אדון עולם

לז. השי"ץ מתחיל ב'אדון עולם אשר מלך וכו'^{קנו}. יש מתחילים ב'אנעים זמירות':

ניגון הנהוג

לח. השי"ץ יגן בניגון יפה הנהוג, ואין לו לשנות הניגונים אפילו אם הם נעימים^{קנז}.

המלך

לט. השי"ץ אומר 'המלך' בקול רם ובנעימה קדושה^{קנט}.

יחיד צירוף לשיר המעלות

מ. יחיד שעומד בפסוקי דזמרה והקהל אומרים 'שיר המעלות ממעמקים' שלפני ברכו, יכול להפסיק במקום דסליק עניינא ולומר עם הציבור^{קפ}.

תפילת לחש

מא. מתפללין בלחש כמו בנוסח תפילת ערבית, ובחזרת השי"ץ מאריכים בפיוטים^{קסא}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קנ} טור סי' תקפ"ד. והוא אחד מחמשה השכמות. ראה במטה משה (ס"ק תתקנ"ח) סימן לדבר וישכם אברהם בבוקר, א'ב'ר'ה'ים, ס"ת הושענא רב'א, ט' בא'ב, יום כפ"ר, ראש השנה, פורים.

^{קנו} מטה אפרים (סי' תקפ"ד סעיף ה'). כתב המטה משה בשם רבי יהודה החסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון, ז"ל שכל מי שמכוון בעת התחלת אדון עולם, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת ואין שטן מקטרג על תפלתו ואין לו שטן ופגע רע בר"ה ויו"כ בתפלתו.

^{קנז} מהר"ל (הלי יז"כ). מטה אפרים (סי' תקפ"ד סעיף ה'): אין לשום ש"ץ לשנות הניגונים הנהוגים, כי עי"ז מתבלבל דעת הציבור ואין מכוונים לבם כראוי נענש משמים ע"ז, אף שנדמה לו שהניגונים שלו ערבים יותר, כי ביום נורא ואיום הכל תלוי בכוונת הלב וכו'.

^{קנט} מטה אפרים (תקפ"ד סעיף ט'). ונוהגים שהש"ץ עומד במקומו כשאומר 'המלך' ואח"כ יורד לפני התיבה (ערוה"ש סי' תקפ"ד סעיף א').

אולי ירמוז על מה שאנו מבקשים 'מלוך על כל העולם כולו בכבודיך', בכל מקום שהוא. וכתב הלבוש שאומרים 'יושב בלא ה', שפירוש שהוא יושב עתה על כסא דין.

^{קס} מטה אפרים (סי' תר"ט סעיף ל"ז). משנ"ב (סי' נ"א ס"ק ח').

^{קסא} מטה אפרים (סי' תקפ"ד סעיף י'). וכתב בשערי תשובה (תקפ"ד ס"ק ב'): כל מי שאפשר יש לו ליקח פנאי ללמוד פירוש הפיוטים להתפלל.

מב. ישתדל להתפלל בכוונה^{קסב} והאר"י ז"ל היה בוכה בתפילה^{קסג}.

עמידה בפתיחת ארון

מג. כשפותחים הארון באמירת פיוטים שונים בתפילות, נוהגים להדר ולעמוד^{קסד}, ומי שחלש מותר לשבת^{קסה}, וגם אם אינו רואה הספר תורה מותר לשבת^{קסו}.

אבינו מלכינו בשבת

מד. בשבת אין אומרים אבינו מלכינו לאחר התפילה^{קסז}

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קסב} צריך להתאמץ מאוד לכיין בתפילה, וראה פי' רש"י במצות צריכות כוונה שישים אל לבו לקיים מצות המלך, ויכוין פירוש המילות ולומר התיבה בעומק הלב באמונה פשוטה ויכוין למצות המלך.

ואף כי אין דרכו בכך כל השנה מ"מ בימים האדירים האלה יכין לבו ביותר ויתפלל בכל כוחו כדי לכיין במ פירושהם כפי ידיעתו ויהיה לבו לשמים בתפילה כאלו כיון כל מה שראוי לכיוון ואז הקב"ה מעלה עליו כאלו הי' כן. כמבוי' בזה"ק (פי' יתרו) עה"פ ומעשה ידינו כוננה עלינו. אלף למטה (סי' תקפ"ד ס"ק ד').

יש לכון בתפילות הנאמרים גם בכל שבת וחג. ולא כאלו המכוונים בעיקר בתפילות ופיוטים שמוסיפים בר"ה (יושר דברי אמת).

^{קסג} האר"י ז"ל נהג לבכות בראש השנה ויום הכיפורים, ואמר כי מי שאינו בוכה בימים אלו אין נשמתו טובה ושלימה. גם אמר כל מי שבוכה אז מעצמו בכיה גדולה מאליו, אותו שעה דינין ליה בבית דין של מעלה ונפשו מרגשת ובא לו הבכיה מאיליו (פרי עץ חיים שער השופר פ"ה) באר היטב (שם ס"ק ג').

הגר"א כתב (מעשה רב ס"ק ר"ז) שאין לבכות בראש השנה וכמ"ש (נחמיה ח"ט) אל תתאבלו ואל תבכו וכו' לכו אכלו משמנים וכו' ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם.

בס' אור חדש מבאר שכשבא הבכיה מעצמו מרוב דביקות לה', בוודאי מותר, ומה שהגר"א אסר, הוא להביא עצמו לבכיה. שער יששכר (חודש תשרי).

^{קסד} סידור יעב"ץ. ט"ז יו"ד (סי' רמ"ב ס"ק י"ג). פמ"ג או"ח (סי' קמ"א מש"ז ג'). בעת שפותחין הארון אינו מחוייב לעמוד, והעולם נוהגין בכל זה לעשות הדור לתורה ולעמוד (שעה"צ סי' קמ"ו ס"ק י"ח).

בתשו' חתם סופר (חו"מ סוס"י ע"ג), שאם ארון קודש פתוח, אין לשבת, פתח"ת (חו"מ סי' פ"ז כ"א) ^{קסה} ערוך השולחן (יו"ד סי' רפ"ב). וביו"ד (סי' רפ"ב סעיף יג) העולם נוהגים לעמוד בשעה שפותחים את ארוה"ק לאיזה תפילה כנהוג בימים נוראים, ובודאי מן הדין אין צורך לעמוד כיון שהס"ת במקומה, אך כיון שנהגו כן לכבוד התורה, ממילא שמי שאינו עומד, הוי כהעדר כבוד התורה ולכן בהכרח לעמוד, אבל אם הוא חלש ולא יחשדוהו, מותר לישוב.

^{קסז} תשו' פנים מאירות (ח"א סי' ע"ד) מי שלא רואה הס"ת אינו צריך לעמוד.

^{קסו} רמ"א סי' תקפ"ד סעיף א'. מג"א (שם ס"ק ו'), מפני שאין שואלין צרכים בשבת, משנ"ב (ס"ק ד')

מה. בפתיחת הארון אומרים י"ג מדות, ולפני בריך שמים, יש אומרים תפילת רבש"ע^{קסח}.

מו. כשחל ר"ה בשבת, יש שאין אומרים י"ג מדות^{קסט}.

קריאת התורה בשבת

מז. מוציאים שני ספרים, ובראשון קוראים שבעה בפ' (בראשית כא) וד' פקד את שרה^{קע} וגו'. ובשני קוראים בפ' פינחס ובחודש השביעי (במדבר כט א-ו) ומפטיר (שמואל א) ויהי איש אחד מן הרמתים צופים^{קעא}.

בברכות הפטרה אומרים "ועל יום הזכרון הזה וכו' והותם גם בשל שבת^{קעב}".

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קסח} מטה אפרים (סי' תקפ"ד סעיף טז): אומרים רבש"ע מלא משאלותינו, ככתוב בסידורים המיוסד ברוח קדשו של האר"י ז"ל.

^{קסט} מטה אפרים סי' תקפ"ד סעיף טו. שיש בזה חילוקי מנהגים.

^{קע} שו"ע (סי' תקפ"ד סעיף ב'). לפי שבראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה (ר"ה י"א).

^{קעא} שו"ע סי' תקפ"ד (סעיף ב'). בה קוראים בענין פקידת חנה שהיה בראש השנה.

^{קעב} מטה אפרים סי' תקפ"ד סעיף כ'.

פרק יא כמה מהלכות שופר

מת. מצות עשה מהתורה לשמוע קול שופר בראש השנה כמו"ש (במדבר כ"ט א) וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם פֶּלַ מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם.

ערו ישנים משנתכם

מט. כתב הרמב"ם^{קע"ז}, אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר ערו ישנים משנתכם והקיצו נרדמים מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, אלו השוכחים את האמת ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל וכו'.

שופר בשבת

נ. כשחל ראש השנה בשבת אין תוקעין בשופר^{קעד}.

שופר של איל

נא. שופר של ראש השנה מצותה בשל איל^{קעה} ושיהא כפוף^{קעו}.
ובדיעבד, כל השופרות כשרים^{קעז}.

תקיעה מעומד

נב. צריך לתקוע מעומד^{קעה}, ונהגו הציבור לעמוד, גם בתקיעות של מיושב^{קעט}.

ברכה מעומד

נג. צריך לברך מעומד^{קפ}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{קעג} רמב"ם (פ"ג מהל' תשובה הל' ד').

^{קעד} ראש השנה (כ"ט): גזרה שמא יטלנו בידו לילך אצל בקי ללמוד, ויעבירונו ד' אמות ברשות הרבים. שו"ע סי' תקפ"ח סעיף ה'.

^{קעה} ראש השנה ט"ז, לזכר עקידת יצחק. שו"ע (סי' תקפ"ו סעיף א').

איל הוא מגיל י"ג חודש ויום אחד (כפה"ח תקפ"ו ס"ק ב')

^{קעו} ר"ה שם, מצוה בכפוף, לסימן שיכופפו לבם למקום.

^{קעז} שו"ע סי' תקפ"ו סעיף א'. אם יש שופר של יעל כפוף ושל כבש פשוט, יתקע בשל יעלים וכפוף. דתקון רבנן לתקוע בכפוף לסימן שיכפפו לבם למקום בתפילה משא"כ שופר של איל אינו תקון רבנן אלא מנהג שנהגו כל ישראל מעולם לזכר עקידה, משנ"ב (סי' תקפ"ו ס"ק ה).

^{קעח} טור סי' תקפ"ה דכתיב יום תרועה יהיה לכם (במדבר כט א') וילפינן מלכם גבי עומר וס' העומר מעומד וכו'.

בדיעבד, אם תקע מיושב, יצא ידי חובתו. משנ"ב (סי' ח' ס"ק ב').

^{קעט} משנ"ב סי' תקפ"ה ס"ק ב'.

^{קפ} שו"ע סי' ח' (סעיף א'). משנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק א').

ברכה כשמאחר

נד. אם הגיע לבית הכנסת אחרי שהבעל תוקע כבר בירך, יברך בעצמו^{קפא}.

שיחה בין ברכה לתקיעה

נה. אין לשיח בין הברכה לתקיעות, ואם שח צריך לחזור ולברך^{קפב}.

שיחה בין התקיעות

נו. ולא ישיח עד לאחר הקדיש תקבל, בסיום חזרת תפילת מוסף^{קפג}.
אם שח, אינו חוזר ומברך^{קפד}

----- = מקורות וציונים = -----

^{קפא} בן איש חי (נצבים טז). כפה"ח (סי' תקפ"ה ס"ק ל"ט). עי"ע תשו' משנה שכיר (ח"ב סי' ר"ל)
^{קפב} שו"ע סי' תקצ"ב סעיף ג'. משנ"ב (ס"ק י"ד). ואם שח מענין התקיעות אינו חוזר ומברך.
^{קפג} שו"ע (סי' תקצ"ב סעיף ג'), לא ישיח לא התוקע ולא הציבור בין תקיעות שמושב לתקיעות שמעומד.
^{קפד} רמ"א סי' תקצ"ב סעיף ג'.

פרק יב כמה תקיעות

ג' תרועות בתורה

נז. שלש תרועות נאמרו בתורה על חודש השביעי, שתים בראש השנה^{קפ} ואחד ביובל^{קפ}, ובגזירה שוה נלמדים זה מזה^{קפז}.

נח. כל תרועה צריכה תקיעה לפנייה ולאחריה^{קפח}.

תרועה ספק שברים

נט. תרועה זו האמורה בתורה, נסתפק לנו אם היא היללה שאנו קורין תרועה, או אם היא מה שאנו קורין שברים, או אם הם שניהם יחד. לפיכך כדי לצאת ידי ספק, צריך לתקוע תשר"ת שלש פעמים, ותשר"ת שלש פעמים ותר"ת שלש פעמים^{קפט}.

תשע

ס. מהתורה חייב לשמוע תשע תקיעות^{קצ}.

שלשים

סא. מתקנת חכמים, לשמוע שלש פעמים תשר"ת, ושלוש פעמים תשר"ת, ושלוש פעמים תר"ת^{קצא}.

מאה

סב. מנהגינו לתקוע מאה קולות^{קצב}, כנגד מאה פעיות דפעייא אימיה דסיסרא^{קצג}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{קפה} אמור (ויקרא כג כד) בחדש השביעי באחד לחודש וגו' זכרון תרועה. השני פ' פנחס (במדבר כט א) ובחודש השביעי באחד לחדש וגו' יום תרועה יהיה לכם.

^{קפז} פ' בהר (ויקרא כה ט) והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחודש תעבירו שופר וגו'.

^{קפח} ר"ה ל"ג: שיהיו כל תרועות של חודש שביעי זה כזה.

^{קפט} ר"ה ל"ג: ומנין שפשוטה לפנייה, ת"ל והעברת שופר תרועה, ומנין שפשוטה לאחריה, ת"ל תעבירו שופר. שו"ע (סי' תק"צ סעיף א').

^{קצ} ר"ה ל"ד. אתקין רבי אבהו בקסרי, תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה וכו'. שו"ע (סי' תק"צ סעיף ב'). משנ"ב (ס"ק ו'), ואין יוצא במה שתקע תשר"ת, דדלמא כונת התורה על שברים לחוד. וקמפסיק בתרועה בין שברים לתקיעה אחרונה, לכך חוזר ותוקע שברים לחוד. ומחמת זה הטעם צריך לתקוע גם כן תר"ת ואין יוצא במה שתקע תשר"ת דדלמא כונת התורה על תרועה לחוד, והפסיק מתחילה בשברים בין תקיעה לתרועה.

^{קצא} שו"ע סי' תק"צ סעיף א'.

^{קצב} ר"ה ל"ג. טור ושו"ע (סי' תק"צ סעיף ב')

כוונה לצאת

סג. בכדי לצאת ידי חובה, צריך שיתכוון השומע ומשמיע^{קצד}.
והציבור יכוונו לצאת בברכת לשמוע קול שופר, וברכת שהחינו, שהתוקע מוציא אותם ידי חובתם, וגם יכוונו דעתם ורצונם לצאת י"ח בתקיעות אלו^{קצה}.

מברך להוציא אחר

סד. התוקע לאחר התפילה, להוציא איש בן חיוב, ידי חובתו, עדיף שהשומע יברך בעצמו^{קצז}, אבל אם אינו יודע לברך יכול התוקע לברך ולהוציא^{קצח}.

מכשיר שמיעה

סה. חרש השומע על ידי מכשיר שמיעה אלקטרוני, אינו יוצא בזה ידי חובתו, ולכן צריך לסלק את המכשיר מאוזנו בשעת התקיעות^{קצח}.

חרש

סו. אם אינו שומע כלל, אסור לו לברך, ואינו מוציא אחרים ידי חובתם^{קצט}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{קצב} תוס' ר"ה (ל"ג: ד"ה שיעור), מס' הערוך. של"ה הק' (מס' ר"ה פ' נר מצוה ד"ה בענין סדר התקיעות) לתקוע מאה קולות, מביאו משנ"ב (סי' תקצ"ו סעיף ב').

^{קצג} ר"ה ל"ג: ובס' הקנה (סוד תקיעת שופר) ביאר כדרכו השייכות בין אם סיסרא לתקיעת שופר.

^{קצד} כרבי זירא ורבי יוסי (ר"ה כ"ט) דמצוות צריכות כוונה. שו"ע (סי' תקפ"ט סעיף ח'). וכתב המג"א בשם הרדב"ז שאם בא לבית הכנסת לצאת ידי חובה עם הציבור, אע"פ שבשעה ששמע לא כיוון לבו, יצא.

^{קצה} מט"א סי' תקפ"ה ג'

^{קצו} מג"א מביאו משנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק ה')

^{קצז} חיי אדם, משנ"ב שם

^{קצח} ראה משנ"ב (סי' תקפ"ט ס"ק ד'). תשו' מנח"י (ח"ב סי' קי"ג). מנחת שלמה (קמ"א סי' ט' א').

^{קצט} שו"ע (סי' תקפ"ט סעיף ב'). וביאר השפת אמת (ר"ה כ"ט. ד"ה במשנה) שצריך לשמוע קול תקיעה של מצוה, ורק כשהתוקע בר חיובא היא תקיעת מצוה. חזו"א (או"ח סי' כ"ט ד') תשו' אגרות משה (או"ח ח"ב סי' ע"ב).

פרקי נשים בשופר

סז. נשים פטורות מלשמוע שופר, הואיל והוא מצות עשה שהזמן גרמא, אבל יכולים לתקוע להוציאם. ובענין הברכה, לדעת הב"י אינן מברכות, ולדעת הרמ"א, נשים מברכות לעצמן.⁷

ברכה כשכבר יצא

סח. מי שכבר יצא, אינו מברך כשתקע לנשים.⁸

30 תקיעות

סט. מספר תקיעות שנשים חייבות לשמוע, הם 30 של מיושב או של מעומד.⁹

נשים מוציאות

ע. נשים אע"פ שפטורות, יכולות לתקוע,¹⁰ ויכולות להוציא אשה אחרת.¹¹

קטן

עא. קטן שהגיע לחינוך, מהגיל שמשוגל לשבת בשקט ולהקשיב, ומבין שעושה מצוה בשמיעה, מצוה להביאו לבית הכנסת לשמוע קול שופר.¹²

עב. נשים אינן מוציאות קטן שהגיע לחינוך,¹³ הואיל וצריך לחנכו לשמוע קול שופר ממי שחייב בכך, והרי נשים פטורות.

----- = מקורות וצינונים = -----

⁷ רמ"א תקפ"ט סעיף ו'.

^{8א} רמ"א (סי' תקפ"ט סעיף ו'): אחרים לא יברכו להן כשכבר יצאו.

^{8ב} אשרי האיש (ח"ג פ' ט"ו)

⁹ שו"ע תקפ"ט ו'

¹⁰ הליכות ביתה סי' ט"ו צ"א מהגרשז"א

¹¹ רבינו מנוח על הרמב"ם (הל' תקיעת שופר פ"ז הל' ז') שאינו לפני גיל ו' או ז'.

גריש"א, תשובות והנהגות (ח"ב סי' רפ"א)

¹² שש"כ פנ"ח הע' פ"ב.

פרק יד תקיעות מעומד ומיושב

עג. אי' בגמרא (ר"ה ט"ז). אמר רבי יצחק וכו' למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים^ה, כדי לערבב השטן^ה.

מעומד עיקר

עד. דעת הרבה ראשונים, שתקיעות דמעומד על סדר מלכיות, זכרונות, שופרות, הם עיקר חיוב מצות תקיעות^ט

תקיעות בתפילת לחש

עה. בתפילת מוסף, נוהגין לתקוע גם בתפילת הלחש^י, וכן נוהג האריז"ל^{יא}.

----- = מקורות וציונים = -----

^ה **תקיעות דמיושב** הם לפני תפילת מוסף. כ"כ התוס' ראש השנה (ל"ג: ד"ה שיעור). רמב"ן (דרשה לר"ה ד"ה מי שברך). וכ"ה במשנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק ב').

אבל דעת בעל המאור (י: תוקעין כשהן יושבים, הם בחזרת תפילת מוסף (ציבור יושבים) **ותקיעות בעמידה**, הוא סדר שתוקעים לפני שיוצאים מביהכ"נ. ומה שתוקעים לפני תפילת מוסף הוא תקנה מאוחרת עבור חולים שאינם יכולים להשאר למוסף.

^ה ברש"י (ר"ה טו), כשישמע ישראל מחבבין את המצות, מסתמין דבריו. ובתוס' שם, כששומע קול שופר אומר זה ודאי ביום ההוא יתקע בשופר גדול ומטא זמניה למתבלע ומתערבב, ולית ליה פנאי למיעבד קטגוריא.

^ט ר"ן (ר"ה ג.. ד"ה למה) דתקיעות **דמעומד הם עיקר** המצוה, ותקיעות דמיושב הן לערבב את השטן. וכ"ה בבעל המאור (י"ב) הרמב"ן (מלחמות) תוס' פסחים (קט"ו. ד"ה מתקיף). טור (סי' תקפ"ה ג') לעולם עיקר תקיעה היא מעומד שהיא על סדר הברכות. ט"ז (סי' תקצ"ב ב') עיקר תקיעה של מצוה היא על סדר ברכות. מג"א (סוסי' תקי"ץ) לבוש (תקצ"ב א') משנ"ב (תק"ץ ס"ק ל"ה).

אבל באור זרוע (ח"ב ה' ר"ה ס"י רס"ט) מהריב"א, דתקיעות **מיושב עיקר**, ושל מעומד, לערבב השטן. וכ"ה בתשו' ראב"ן (סי' ס"א) ובשו"ע הרב (תקצ"ב ז')

^י תוס' ר"ה ל"ג: מהערוך דהל"ן דמחמרי ועבדי שלשים כדיתבין ושלשים בלחש, ושלשים על הסדר, כנגד מאה פעיות וכו'. וכ"כ הרשב"א (ח"א סי' רצ"ה) מדרש לקח טוב (פ' אמור) ומה שנהגו לקבוע בלחש על אלה המצות ועל כיוצא בהם, שאל אביך ויגדך וקיניך ויאמרו לך, שהם קבלה בישראל דור אחר דור האיך היו ישראל נוהגין בתקיעת שופר וכו' ואין אלה המצות ממצות אנשים מלומדה אלא קבלה ממשה רבינו מפי הגבורה שאין לסור מהם ימין ושמאל. תשו' ר"י מייגאש (סי' פ"ו) ספר המנהיג (הלי' ר"ה ס"י כ"א). ראבי"ה (ר"ה ס"י תקמ"א) אור זרוע (ח"ב סו"ס רס"ט)

^{יא} האריז"ל (פע"ח שער השופר פ"ג, שעה"כ ענין ר"ה דרוש ט') הפליג במנהג תקיעה בתפילת לחש עפ"י סוד. ותקיעות אלה מועילים לבטל יצר פגם קדושה. ובשל"ה הק' (מס' ר"ה פ' תורה אור) ובס' סדר היום (סדר תקיעת שופר) נגיד ומצוה (ע' קמ"ח) משנת חסידים (ע' קי"ט ז'). בסידור הרב. משמרת שלום (סי' מ"א אות ז') כבר נהגו כל ההולכים בעקבות הבעש"ט לתקוע ל' קולות אחר

תקיעות בחזרת הש"ץ

עו. יש נוהגים לתקוע רק כשהש"ץ חוזר תפילת מוסף בקול^{רב} ולא בתפילת מוסף בלחש, מפני כמה טעמים^{רב}.

תקיעת זכרונות כשאוחז במלכיות

עו. כשמתפלל בלחש, אם עדיין לא הגיע לסיום הסדר והש"ץ עומד לתקוע, לא ימהר בתפילתו, אלא ישתוק ויכוון לתקיעת הש"ץ^{רב}.

----- = מקורות וצינונים = -----

קרה"ת ול' קולות על סדר הברכות בלחש, ול' קולות על סדר הברכות בחזרת התפילה, וי' קולות בקדיש קודם לתקבל. וראה תשו' מנחת אלעזר (ח"ד סי' ל"ז).

^{רב} בטור ושו"ע (סי' תקצ"ב א') מחזיר שליח ציבור התפלה ותוקעין על סדר הברכות. בסי' תקצ"א תפילת לחש, לא הזכיר תקיעות וגם ברמ"א לא הוזכר. הרא"ש (סוף מסי' ר"ה) מביא מהרי"ץ גיאת שהמנהג בזמנו שבתפילת הלחש לא היו אומרים הציבור מלכיות זכרונות שופרות, רק בחזרת הש"ץ.

בסי' כנסת הגדולה (סי' תקצ"א) הביא מנהג תקיעה בתפילת הלחש וכתב שלא לנהוג כן. ובמג"א (סי' תקצ"ב) שולחן ערוך הרב (תקצ"ב א') מטה אפרים (תקצ"א י"ג) משנ"ב (תקצ"ב א') שאין לנהוג כן לכתחילה לתקוע בתפילת הלחש. והאבני נזר (או"ח סי' תמ"ז) דמנהג זה שייך רק לאלו שבאו בסוד ד' ומכוונים בתפילתם ע"פ כוונות האריז"ל.

^{רב} א. כנסת הגדולה (תקצ"א) שחששו שתפילת לחש נחשב כתפילת יחיד ולא תקנו תקיעות דמעומד רק בציבור. שו"ע הגרש"ז (סי' תקצ"ב א').

ב. בתשו' הרדב"ז (ח"ח סי' ס"ד) מפני בלבול הציבור שמקצתן מאחרים ומקצתן מקדימים. מביאו משנ"ב (תקצ"ב א').

ג. כנה"ג (שם) מביא עוד טעם, משום שהיו נוהגים לתקוע בתפילת לחש והש"ץ כשהיה מגיע לחתימת הברכה היה מסיימו בקול רם כדי שישמעו הקהל את התקיעות. והחכם השלם כמהר"ר אשתריק טעה וענה אמן על ברכת הש"ץ ומשם והלאה הנהיגו שלא לתקוע בתפילת לחש.

ד. בתשו' מהרשד"ם (או"ח סי' א') כתב להמנע מתקיעה בתפילת לחש משום חשש בל תוסיף. אבל בדעת תורה למהרש"ם השיב מתוס' (ר"ה ט"ז): דליכא בל תוסיף בעשיית מצוה פעמיים.

^{רב} מטה אפרים (תקצ"א י"ג). והאבני נזר כתב (או"ח סי' תמ"ה ב') שמעתי מחמי אדמו"ר הקדוש זצ"ל מקאצק בזה הלשון 'עוד אני עוסק במלכיות ותוקעים לזכרונות', ומכ"מ לא צוה להמתין עליו, ום לא חשש למהר עצמו עם התפלה כדי שיבואו התקיעות על סדר ברכתיו, ואדמו"ר זצ"ל מגור [חידושי הרי"מ] עוד היה מאריך יותר בתפלתו, וכשהגיע הש"ץ לזכרונות עוד היה מתפלל בלחש, כן ראו ממנו בעודו בקאצק.

בתשו' אגרות משה (או"ח ח"א סי' קע"ג) דאף באמצע הברכה הוא מקום התקיעות כמו סוף הברכה, ולכן לא היו הפסק דמצותו בכך. והחזו"א (סי' קל"ז ד') דגם מי שעומד באמצע תפילת לחש בשעת חזרת הש"ץ, מותר לו לשמוע התקיעות ויצא בזה תקנת חכמים לתקוע על סדר הברכות כיון שהציבור תוקעין על הסדר.

פרק טו סדר היום

קידוש בשבת ר"ה

עח. מקדשים על היין, ואומרים פסוקים שנוהגים לומר בכל שבת, וגם וידבר משה את מועדי ד' וגו'. ויש מוסיפים פסוק (תהלים פא ד') תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגינו^{ר"ט} וגו'.

סעודה

עט. אוכלים ושותים ושמחים בר"ה, אפילו שהוא יום הדין, מכל מקום יש מצוה של ושמחת בחגיך^{ר"ט}.
אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראש ותהיה יראתם על פניהם^{ר"י}

שינה

פ. נזהרים שלא לישון בראש השנה^{ר"ח}, ולאחר חצות היום הקלו^{ר"ט}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{ר"ט} מטה משה (ס"י תקצ"ז) ובאלף למטה ס"ק ג' שבר"ה אומר וידבר משה, כי ר"ה הוא בכלל המועדים (ערכין י: סוטה מ"א). ופסוקים תקעו בחודש וכו' כדי להזכיר מענין קדושת היום.
^{ר"ט} שו"ע (ס"י תקצ"ז סעיף א'). במשנ"ב (שם ס"ק א') מצוה של ושמחת בחגיך שייך גם בר"ה, שגם הוא בכלל חג, כדכתיב תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו, ונאמר בנחמיה (ח י') אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדוננו ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם. ומשנ"ב (ס"י תקכ"ט ס"ק י"א). ובשעה"צ (שם ס"ק י"ג) שעושים כן לסימן טוב.
וראה עוד שאגת אריה (ס"י ק"ב) שיש חיוב בבשר ויין בר"ה והנצי"ב (העמק שאלה שאילתא טו) תשו' דברי יציב (או"ח ס"י רכ"ח).

אבל בשו"ע הגרש"ז משמע דאין מצות ושמחת בחגיך בר"ה, שכתב: (ס"י תקכ"ט סעיף ה') שכבוד ועונג נוהגות גם בר"ה. ובסעיף ו' כתב שיש בחול המועד מה שאין בר"ה, והוא חיוב שמחה שהיא מ"ע מהתורה, ושמחת בחגיך.

^{ר"י} שו"ע ס"י תקצ"ז

^{ר"ח} בדרכי משה (ס"י תקפ"ג ס"ק ב') הביא מירושלמי (ראש השנה) האי מאן דדמך בריש שתא, דמך מזליה, ולכן נזהרים לא לישון בר"ה.

המהר"ץ חיות (מגילה י"ב:) העיר שאין ירושלמי זה לפנינו.

^{ר"ט} לאחר חצות היום שכבר תקעו והתפללו, הקלו (שער הכוונות דרושי ראש השנה צ' א') האר"י ז"ל אמר שאחר חצות מותר לישון שכבר נתעורר המלאך ע"י תפילות ותקיעות. והב"ח ס"י תקצ"ג כתב שהר"מ היה ישן בר"ה. משנ"ב (ס"י תקפ"ג ס"ק ט').

הכנה ליו"ט. מוצרים קפואים

פא. במשך כל יום השבת, אסור לעשות שום דבר להכנה ליו"ט שני, אפילו דבר שאין בו מלאכה, כולל הוצאת מוצרים קפואים מהמקפיא^ר.

תשליך

פב. לפני השקיעה, הולכים לנהר או באר^{רבא}, ואומרים פסוק (מיכה ז' יט) 'מו אל כמוך וגו' (שם י"ה) ותשליך במצולות ים כל חטאתם וגו', ויש אומרים עוד תפילות כנדפס במחזורים^{רבב}.

פג. ומנערים שם שולי הבגדים^{רבג} לרמוז ליתן לב להשליך החטאים ומכאן והלאה להשיגח שיהא בגדיו נקיים מחטא^{רבד}.

תשליך בשבת

פד. כשחל ר"ה בשבת, אפשר לומר תשליך^{רבה}, ויש מקומות שנוהגין שאומרים תשליך למחרת^{רבז}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רב} מט"א (סי' תקצ"ח סעיף ח'). שבט הלוי (ע' שכ"ד), ובמקומות ציבוריים והוא שעה"ד יש להקל להכין ע"י נכרי וישאל ש"ח. וראה עוד בח"א (כלל קנ"ג ו) ושעה"צ (סימן תק"ג ס"ק ב), נראה שבשעת הדחק אם יהיה ראוי ליהנות ממנו באותו היום יש מקום להקל.

^{רבב} דרכי משה (תקפ"ג) מהרי"ל (הל' ר"ה ס"י ט'), לילך אל הנהר ולומר תשוב תרחמנו וכו' דאי במדרש (ילקוט וירא) זכר לעקידה שעבר אברהם במים עד צוארו ואמר הושיעה ד' כי באו מים עד נפש. במנהגי מהר"א טירנא הוסיף שרואין **דגים חיים** ואפשר שהוא לסימן שלא תשלט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. מט"א (סי' תקצ"ח סעיף ג'), משנ"ב (סי' תקפ"ג ס"ק ח) ^{רבג} רמ"א (סי' תקפ"ג סעיף ב'). ויש מקור בזה"ק אמור, כד"א ותשליך במצולות ים כל חטאתם, וע"ד כל חטאין ישראל שדיין בגוה.

^{רבד} בס' אי' דוקא שולי בגד של ציצית.

^{רבז} מט"א סי' תקצ"ח סעיף ד'

^{רב} שבות יעקב (ח"ג סי' מ"ב), מחז"ב (סי' תקפ"ג ס"ק ד'), שע"ת (שם ס"ק ו'). מט"א (סי' תקצ"ח סעיף ה')

^{רבי} ברכי יוסף (סי' תקפ"ג ס"ק ו'). פמ"ג תקפ"ג (א"א ס"ק ה'), משנ"ב (שם ס"ק ח').

פרק טז ליל שני של ראש השנה שחל במוצ"ש

ברוך המבדיל בין קודש לקודש

פה. אחרי צאת הכוכבים, נשים הרוצות לעשות מלאכה ולהכין צורכי יו"ט יאמרו ברוך המבדיל בין קודש לקודש^{רבי}.

הדלקת נרות

בגד חדש

פו. בליל שני של ראש השנה, לפני הדלקת הנרות, תלבש בגד חדש, ותכוין בברכת שהחינו, לצאת גם חובת הבגד^{רבי}.

הדלקה לפני סעודה

פז. נוהגין להדליק נרות יום טוב לפני התחלת סעודת יום טוב^{רבי} (גם בשנה רגילה)

הדלקה לפני שקיעה

פח. יש נוהגין, בשנה רגילה, להדליק נרות יום טוב לפני שקיעת החמה כמו בערב שבת^{רבי}.

הוצאת דסקיות ושעוה

פט. בכדי להכניס לפמוט או כוסית נרות חדשות להדליק ביו"ט, מותר להוציא את שאריות הנרות או דיסקיות מהדלקת ערב שבת^{רביא}.
וכן מותר להסיר משם שאריות שעוה עם ידית של כפית, ואם אי אפשר, אז ניתן להשתמש בסכין או מברג^{רבי}. ונכון להזהר שלא לטלטלו, אלא ינערו ישירות לפח מבלי לטלטלו בידים^{רבי}.

היתוך נר

צ. אסור להתיך נרות עם אש בכדי להדביקם בפמוט^{רבי}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רכי} מהר"י וייל (סי' קצ"ג). מג"א (סי' רצ"ט ס"ק י"ג). שו"ע הגרש"ז (שם סעיף י"ז).

^{רכח} מט"א (שם ס"ק נ"ד).

^{רכט} מרדכי שבת (סי' רצ"ד), כתב מרבינו משולם שלא היה מברך על הדלקת הנר משום דאמרין במנחות (מ"ב:) כל מצוה שאין עשייתה גמר מלאכת מצותה אין מברכין עליה. ונר שבת אין גמר עשייתה אלא בשעת אכילה כדאמרין בערבי פסחים. נמצא שאם מדליקין סמוך לסעודה יש לברך גם לרבינו משולם. מאירי (שבת כ"ג:) מט"א (סי' תרכ"ה סעיף ל"ג). עיי"ש באלף למטה (ס"ק נ"א).

^{רל} הקדמת בן הדרושה ליו"ד ח"א. נימוקי או"ח. שמירת שבת כהלכתה. שבט הלוי (ח"ג סי' ס"ט).

^{רלא} רעק"א (סוסי' תק"א בגליון ס"ק ד'). שש"כ (פרק י"ג סעיף נ'). ובהערה (ס"ק פ"ז).

^{רלב} שש"כ (שם סעיף מ"ט).

^{רלג} שו"ע הגרש"ז (סימן תצ"ט סעיף י"א). משנ"ב (ס"ק ט"ו). שש"כ (שם ס"ק קנ"ה).

^{רלד} שו"ע הגרש"ז (סימן תקכ"ט סעיף י"א), גזרה שמא ימרח.

פרק יז תפילת ערבית וקידוש יקנה"ז

ותודיענו

צא. בתפילת ערבית אומר ותודיענו. ואם שכח לאומרו וסיים התפילה, א"צ לחזור^{רלה}.

צב. ומ"מ אסור במלאכה האסורה בשבת קודם שקדש ויבדיל על הכוס. אלא צריך לומר תחילה ברוך המבדיל בין קודש לקודש^{רלו}.

יקנה"ז

צג. סדר קידוש בליל יו"ט הוא יקנה"ז. דהיינו, ברכת היין, קידוש, ברכת הנר, ה'בדלה, וזמן - שהחיינו^{רלז}.

נר

צד. בברכת מאורי האש, יסתכל על הנרות, ולא יקרבם זה לזה^{רלח}, ויש נוהגים לקרבם^{רלט}. ואין מסתכלים בצפרניים^{רמ}.

נר מיוחד

צה. לא נהגו להדליק נר מיוחד להבדלה בליל יו"ט^{רמא}.

בשמים

צח. אין מברכין על הבשמים בין מוצ"ש ליו"ט, מפני:
א. דשמחת יו"ט ואכילה ושתייה מועיל כמו בשמים^{רמב}.
ב. משום שביו"ט נמי שובת אש של גיהנם^{רמג}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רלה} ביאור הלכה (סימן רצ"ד ד"ה ואם טעה): מפני שמזכיר אח"כ הבדלה על הכוס של קידוש.
^{רלו} משנ"ב (סימן רצ"ט ס"ק ל"ו). מבית לוי ע' תמ"א.

^{רלז} פסחים ק"ג. טוש"ע (סי' תע"ג סעיף א'). שו"ע הגרש"ז (שם סעיף ו').

^{רלח} הוספות בשו"ע הגרש"ז. שש"כ (פי' ס"ב ס"ק ל"ב). הליכות שלמה (פ"ט אות כ"ג).

^{רלט} מט"א (סי' ת"ר סעיף ב'). אלף המגן שם. יסוש"ה.

^{רמ} שו"ע הגרש"ז הוספות, (עמוד תשי"א). מבית לוי פסקי בעל שבט הלוי, (עמוד תמ"ב).

^{רמא} כ"ה דעת הגר"ש אלישיב, הגרש"ז. ראה להלן (עמוד עב) ביאור מפורט בענין הדלקת נר מיוחד ליקנה"ז.

^{רמב} תוס' פסחים ק"ב:

^{רמג} ראה ב"ח סי' רצ"ז.

טעות בחתימה

צמ. אם טעה, וסיים בחתימת הברכה, המבדיל בין קודש לחול, במקום בין קודש לקודש, צריך לחזור ולברך^{רמ"ד}.

שתיה מכוס לנשים

ק. המנהג שהנשים שותות מכוס הקידוש אף שגם הבדילו עליו^{רמ"ה}.

אשה מוציאה חברתה

קא. כמה נשים הנמצאות יחד בליל ראש השנה שחל במוצ"ש, ואין איש להוציאן, יכולה אחת מהן לקדש יקנה"ז ולהוציא האחרות^{רמ"ו}, גם בברכת הנר^{רמ"ז}, ואינן צריכות לקדש ולהבדיל כ"א לעצמה.

שהחיינו בקידוש

קב. אשה שמקדשת בעצמה וכן כשמוציאה בקידוש נשים אחרות, לא תברך שהחיינו בזמן הדלקת נרות יו"ט אלא בקידוש^{רמ"ח}.

שהחיינו להוציא אחרות

קג. אם בטעות בירכה שהחיינו בהדלקת הנרות, ועכשיו בקידוש צריכה להוציא אחרות גם ידי ברכת שהחיינו, יכולה לברך ולהוציאן^{רמ"ט}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רמ"ד} תש"ו שבט הלוי (ח"ח סי' קי"ח) דמשנה ממטבע שטבעו חכמים. אורחות רבינו (ח"ב עמ' קי"א). תש"ו להורות נתן (ח' י"א סי' ל"א).

^{רמ"ה} מבית לוי (ע' תמ"ג), מכיון שגם קדשו על כוס זה.

^{רמ"ו} ראה תוס' פסחים ק"ו: ד"ה מקדש, מסדר רב עמרם, שביקנה"ז נעשה הבדלה טפילה לקידוש. ראה תש"ו באר משה (ח"ו סי' קל"ו), קצוה"ש (סי' צ"ו ס"ק י"ב), הגרש"ז אויערבאך. שבט הלוי (ח"ו סי' מ"ב). תש"ו מבי מדרשא (ח"א סי' נ"ח).

^{רמ"ז} גם ברכת הנר, כמ"ש בקצוה"ש (סי' צ"ו ס"ק י"ב). שבט הלוי (ח"ו סי' מ"ב) דתברך ברכת הנר ופקפוקו של הבה"ל (סי' רצ"ו ד"ה לא יבדילו) אינו מוכרח כלל. תש"ו אג"מ (ח"מ ח"ב סי' מ"ז). צי"א (חי"ד סי' מ"ג). תש"ו מבי מדרשא (שם).

^{רמ"ח} דרך החיים. שבט הלוי. וכל עיקר ברכת שהחיינו בעת הדלקת הנרות כתב בשאלת יעב"ץ (סי' ק"ז) שאין לה יסוד, אלא מכמה טעמים כתב יש להניח לבנות ישראל במנהגן שירשו מאבותיהם. שע"ת (סי' רס"ג ס"ק ד'). משנ"ב שם (ס"ק כ"ג). מט"א (סי' תרכ"ה סעיף ל"ג). אבל בכגון דא שמקדשת בעצמה, בודאי תברך שהחיינו בקידוש כמ"ש בעירובין (מ:) סמכינן ל' אכסא.

שהחיינו בקידוש ליל שני

קד. בליל שני של ראש השנה בקידוש. יניח לפניו פרי חדש. וכשמברך שהחיינו, כוין על הזמן של ראש השנה וגם על הפרי החדש⁷¹

קה. מברך שהחיינו בקידוש ליל ב' אפילו כשאין לו פרי חדש⁷².

פרי בשל

קו. יזהר שהפרי שמברך עליו יהיה בשל וראוי לאכילה, מפני שאז ברכתו שהכל⁷³, וגם שפרי חמוץ ובוסר אינו מסמנא מילתא⁷⁴.

טעימה לפני נטילה

קז. לאחר הקידוש, לפני נט"י, יברך בפיה ויטעום מהפרי החדש⁷⁵.

פחות מכשיעור

קח. ויאכל פחות מכשיעור ברכה אחרונה, בכדי שלא יצטרך לעשות הפסק בין קידוש לסעודה⁷⁶.

סימנים בליל שני

קט. בליל שני לא נהגו לעשות סימנים⁷⁷, ויש שנהגו גם בליל ב'⁷⁸

----- = מקורות וציונים = -----

⁷¹ שיטת הרמב"ם בהל' ברכות (פ"א הל' י'), שברכת שהחיינו אם יצא אינו מוציא, אבל להלכה נקטינן שאפשר להוציא אחרות, גם אם יצאה. כתב הרמ"ך (שם) מנהגינו לברך וכן ראוי לעשות. כסף משנה (שם ס"ק י'). ס' המכתם סוכה מ"ד. וכתב רבינו מנוח (שם) וכי מי שמדליק נ"ח לאחרים או קורא מגילה להוציא אחרים וכיוצ"ב אינו מברך שהחיינו. וראה עוד שו"ע (סי' תקפ"ה סעיף ב') וברמ"א שם: ואין חילוק בין אם יברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים אפ"ה מברך התוקע שתי ברכות הנוכרות (קול שופר ושהחיינו). וכ"ה הגרי"מ שטרן שליט"א. הגר"מ גרינפלד שליט"א.

והעצה לומר למי שעדיין לא שמעה שהחיינו לברך בקול ולהוציא האחרות, יתכן ולא כ"כ טוב. כי אע"פ ששהחיינו מברך אפילו בשוק, אבל אי' שמסדרין ברכת שהחיינו על הכוס. לכתחילה על הקידוש תברך ולא על היום בלבד.

⁷² שו"ע (סי' ת"ר סעיף ב'), כיון שיי"א שאין לברך שהחיינו ביום שני של ר"ה דשני ימי ר"ה קדושה אחת הן, וכבר בירך ביום א' משנ"ב (שם ס"ק ב'). הליכות שלמה (פ"א כ'), שכוננה רק על הפרי עלול להפסיק בין ברכת היין לטעימה.

⁷³ שו"ע שם, דהא בכל זאת שני ימים הם משנ"ב (ס"ק ה').

⁷⁴ ראה שו"ע סי' ר"ב סעיף ב'

⁷⁵ מט"א סי' ת"ר סעיף ו', משנ"ב ס"ק ד'

⁷⁶ מט"א (סי' ת"ר סעיף ו'), בכדי לא להפסיק בין ברכת שהחיינו לאכילת הפרי.

⁷⁷ מט"א סעיף י'

פרק יח ראש השנה שני ימים

ר"ה שני ימים

קי. בארץ ישראל עושים יום טוב, יום אחד^{רנ"ג}, אבל בראש השנה עושים שני ימים^{רנ"ד}.

יומא אריכתא

קיא. בכל יום טוב, ביצה שנולדה ביום ראשון מותרת בשני^{רס}, אבל בראש השנה שני הימים קודש וכיומא אריכתא דמיא^{רסא}.

שהחיינו קידוש, שופר

קיב. על פי זה, נחלקו הראשונים אם לומר שהחיינו בקידוש ושופר ביום שני של ראש השנה^{רסב}, ועיקר הלכה שיש לומר^{רסג}.

פרי או בגד חדש

קיג. לכן, בקידוש ליל שני יניח פרי חדש או ילבש בגד חדש ויאמר שהחיינו^{רסד}, ואם לא הניח פרי או בגד חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו^{רסה}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רנ} בני יששכר (תשרי מאמר ד'), לא חזינו רבנן קשישאי דעבדי לסימנים בליל שני (אלף המגן ס"ק ט') וכ"ה בא"א מבוטשאטש.

^{רנ} שע"ת ס"י תקפ"ג א'. א"ר ס"י תקפ"ג. מט"א (שם ס"ק ב')

^{רנ} כשקדשו בית דין את החודש עפ"י הראייה, בארץ ישראל ידעו באיזה יום קדשו בית דין את החודש ולפ"ז חשבו זמן המועדים, אבל בחו"ל ששלוחי בית דין לא הגיעו, עשו שני ימים כדאי' במשנה (ר"ה פ"א).

^{רנ} ראש השנה שהוא בראש חודש עצמו, מבואר במס' ר"ה (ל:)- שגם בירושלים היו עושים הרבה פעמים שני ימים, היינו אם באו עדים ביום ראשון מן המנחה ולמעלה, הרי נקבע ראש השנה ליום המחר.

והיום הראשון הנהיגו ג"כ קדש בצפייתם שיבואו עדים, נמצא שברוב השנים עשו גם בירושלים שני ימי ר"ה. ולא מפני הספק אלא כך היתה התקנה, ולכן עושים עד היום שני ימים, וזהו שאמרו חז"ל (ביצה ד:)- כיומא אריכתא היא (ערוה"ש ס"י ת"ר ב').

^{רנ} משום שאם היום קודש, מחר חול, ואם היום חול, מחר קודש.

^{רסא} רש"י ר"ה (ל: ד"ה אסורה בזה) שהם ודאי חוק קבוע להיות כיום ארוך מדרבנן, שמתחלה לא מחמת ספק התחילו לעשותן. טור וש"ע (ס"י ת"ר סעיף א') ביצה שנולדה ביו"ט הראשון וכן מה שניצוד בו, וכן מה שנתלש בו, אסור בשני.

^{רסב} הטור ס"י ת"ר מביא תשו' מרש"י (מחזור ויטרי ס"י ש"ר) שאין לומר זמן בשני דכחדא יומא הוא, ואני אומר שצריך לומר זמן, שעיקר יו"ט מן התורה אינו אלא יום אחד, ורוב הפוסקים כרש"י. והטור מביא דעת הגאונים שאין לומר זמן בשני לא בקידוש ולא בשופר.

^{רסג} טור וב"י ס"י ת"ר.

פרק יט רחיצה ביום טוב

חימום מים לרחיצת פניו

קיד. ביום טוב מותר לחמם מים בכדי לרחוץ בהם¹⁰ פניו ידיו ורגליו¹¹, ואפילו אם אין המים ראויים לשתייה¹², אבל לא ירחצם בבית מרחץ¹³.

חימום מים לרחיצת כל הגוף

קטו. אין להחם מים לרחוץ כל גופו¹⁴ אפילו אם בפועל אינו מתרחץ בבית אחת¹⁵.

רחיצת כל גופו

קטז. אסור לרחוץ כל גופו ביו"ט, גם אם הוחמו המים לצורך שתיה או לרחוץ פניו ידיו ורגליו¹⁶.

רחיצה במים שהוחמו מעיו"ט

קיו. לדעת הב"י, במים שהוחמו מעיו"ט, מותר לרחוץ כל גופו אפילו כאחד, אבל בבית המרחץ אסור¹⁷.

----- = מקורות וצינונים = -----

¹⁰ הטור בס"י ת"ר מביא הרא"ש (פ"ד סי' י"ד) טוב שיקח אדם פרי חדש ויניחנו לפניו ויברך שהחינו ותהא דעתו גם על הפרי ויצא ידי ספק. וכן היה נוהג ה"ר מאיר מרוטנבורג. שו"ע (סי' ת"ר סעיף ב')

¹¹ כתב האגור (סי' תתקכ"א), מנהג בעלי הנפש מאשכנז, אם אין משיג פרי חדש, אעפ"כ מברך זמן מביאו הטור (סי' ת"ר) ומביא הרשב"א שכן נהגנו במקומותינו אנחנו ואבותינו. העיטור (עשרת הדברות הל' שופר דף ק"ד:). שו"ע (סי' ת"ר סעיף ב').

¹² משנה ביצה כ"א: כבית הלל. שו"ע סי' תקי"א סעיף ב'.

¹³ במשנה ביצה אי' מים לרגליו. והמחבר כתב ידיו.. ובמאירי ביצה, פניו ידיו ורגליו. וכ"ה בבגדי ישע. בה"ל סי' תקי"א ד"ה ידיו. עולת שבת (ס"ק ב') אי' ידיו ורגליו.

¹⁴ רבינו ירוחם (ני' ד' ח"א) א"ר ס"ק ג'. משנ"ב ס"ק ח'.

ואפילו אם הוחם המים בכדי לרחוץ כל גופו, דעשה איסור בזה, לא קנסוהו על רחיצת פניו ידיו ורגליו, בה"ל ד"ה להחם.

¹⁵ ב"י דחיישנין שמא יבא לרחוץ שם כל גופו. משנ"ב (ס"ק ט').

¹⁶ שו"ע תקי"א (סעיף ב'). דרחיצת כל גופו אינו נחשב שוה לכל נפש רק למעונגין הרגילין בזה. תוס' ביצה כא: ד"ה לא יחם. מרדכי (פ"ב סי' תר"פ). חינוך (מצוה רח"צ). משנ"ב (ס"ק י"ב). ודעת הרמב"ם (פ"א הל' ט"ז) והגאונים, שהוא מדרבנן, ונפק"מ גבי חולה שאין בו סכנה. שעה"צ (ס"ק ט').

¹⁷ שו"ע שם, דבמים שהוחמו ביו"ט אסור לרחוץ בכל גווני. משנ"ב (שם ס"ק י"א).

¹⁸ חמד משה (ס"ק ד'). שו"ע הגרש"ז (סעיף א'). משנ"ב (שם ס"ק י"ב).

ולדעת הרמ"א, אסור בכל ענין וכן נוהגין^{רעד}. אבל אבר אבר מותר^{רעה}.

מקלחת צוננת למצטער

ק"ח. המצטער מחום או מזיעה, מותר להתקלח ביו"ט בביתו במים צוננים^{רע}.

חימום מים לרחיצת תינוק

ק"ט. אסור לחמם מים לצורך רחיצת תינוק אפילו על ידי נכרי^{רעז}, אבל אם צריך מים לבשל מותר להרבות בשבילו^{רעח}. ובמקום חולי קצת, יש להתיר^{רעט}.

רחיצת תינוק ביו"ט

קכ. מותר לרחוץ תינוק במים אפילו אם הוחמו על ידי ישראל ביו"ט^{רפ}. ויש מחמירין^{רפא}.

קכא. ואסור לחמם מים במיוחד לרחיצת התינוק אלא ישתמש במים שמחמם לשתייה או לשטיפת כלים^{רפב}. ומותר לרוחצו ממים של הדוד שמש^{רפג}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רעג} שו"ע ס"י תקי"א (סעיף ב'). דריצה ביו"ט קיל טפי מבשבת, משנ"ב (ס"ק טו).

^{רעד} טור ורא"ש (פ"ב ס"י ט"ו). שאין מחלקין בין שבת ויו"ט

^{רעה} ח"י רשב"א שבת (מ. ד"ה ואין צריך). ריטב"א. א"ר (ס"ק א'). משנ"ב (ס"ק י"ח) אבר אבר לכולי עלמא מותר לרחוץ.

^{רעז} תשו"י אגרות משה (או"ח ח"ד סוסי" ע"ד): כשמצטער מחום היום, רשאי להקל להתקלח בצוננין.

^{רעז} דלתוס' ורא"ש שבת (פ"ג ס"י ז'), הוי איסור דאורייתא, דרחיצת כל הגוף אינו שוה לכל נפש ועל ידי עכו"ם הוי שבות, וגם לפוס' דהיא איסור דרבנן הוי שבות דשבות.

^{רעח} כל בו (ס"י נ"ח). רמ"א שם. ולכתחילה יוסיף המים בסיר לפני שמעמידו על האש משנ"ב (ס"ק יד), שעה"צ (ס"ק י"ח).

^{רעט} ח"א כלל צ"ה י'. משנ"ב (שם ס"ק י"ג).

^{רפ} מרדכי (פ"ב ס"י תר"פ). רמ"א שם, לקטן מותר דהיינו רביתיה, משנ"ב (שם ס"ק י"ב). ואפילו אם ישראל עבר וחיימו, או הוחם לפניו ידיו ורגליו משנ"ב שם. לכן כשחל יו"ט ביום ראשון, ובשבת לא רחצו את התינוק, ובימינו הרבה תינוקות רוחצים אותם בכל יום במים חמים, ועכ"פ כל יומיים, יהיה מותר גם ביו"ט באופן הנ"ל.

^{רפא} שו"ע הגרש"ז מביאו משנ"ב (ס"ק י"ח).

^{רפב} רמ"א ס"י תקי"א סעיף ב', ובמשנ"ב (שם ס"ק י"ב וי"ח).

^{רפג} עיי' בסעיף הבא.

מים שהוחמו בדוד שמש

קכב. מים שהוחמו ביו"ט בדוד שמש, או בוילר המחובר לשעון שבת, אין לרחוץ בהם את כל גופו^{רפד}.
ויש שסוברים שמים שנתחממו בלא פעולה ביו"ט, נחשבים כחמין שהוחמו מבעוד יום^{רפה}.

רחיצת פניו במי דוד שמש

קכג. רחיצת פניו ידיו ורגליו במים חמים מהברז, דוד שמש, נחלקו הפוסקים אם מותר ביו"ט^{רפי}.

סבון, סחיטת שערות

קכד. כשרוחצים בדרך המותר מותר להשתמש בסבון נוזלי, ויזהרו לא לסחוט שערות^{רפז}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{רפד} תשו' אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ע"ה א'). תשו' אור לציון (ח"ג פ' כ"א א').
^{רפה} שש"כ (פ"ד הע' י"ב) שדעת הגרשז"א כהגהות רעק"א (סי' שכ"ו ס"ק ב' על מג"א ס"ק ד') שמים שמתחממים בלא פעולה בשבת, נחשבים כחמין שהוחמו מבעוד יום ואינם כחמים שהוחמו לצורך דבר המותר. ובתשו' שבט הלוי (ח"א סי' נ"ח, ח"ד סי' ל"א) שהסומך להקל כדעת רעק"א יש על מי לסמוך.
^{רפי} דעת הגרשז"א (שש"כ פ' פ"א הע' קל"א) שמוותר לעשות כן שהמים שנכנסים מתערבים במים הקיימים ומשתמש בהכל, וכ"ה הגר"ש ואזנר (ח"ד סי' כ"ג) שמוותר לעשות כן שבישול בדוד שמש נחשב בישול בתולדות חמה איסורו דרבנן, ופסיק רישיה דלא איכפת ליה. וגם אינו נעשה בידיים אלא כגרמא.
ודעת הגריש"א (לקט הלכות יו"ט פ"ג הע' כב) שאסור משום שגורם שייכנסו מים צוננים לדוד שמש ויתחממו שם, ובישול זה אינו נצרך לו כלל.
^{רפז} שו"ע סי' שכ"ו משנ"ב (ס"ק כ"ד).

פרק כ כמה מהלכות יו"ט

כירה חשמלית

קכה. כירה חשמלית המופעלת ע"י שעון שבת ביו"ט, מותר לבשל עליה ביו"ט^{רפח}.

קכו. אבל אסור להקטין או להגדיל את מידת חומה, מכיון שכל שינוי במידת החום נעשה בדרך כלל ע"י כיבוי של חוט מלובן והבערתו של חוט אחר במקומו^{רפט}.

כיריים עם שסתום בטחון

קכז. כיריים גז עם שסתום בטחון (מפסיק אספקת גז כשהלהבה נכבה) מותר להדליקה (מאש דלוקה) ביום טוב^{רצ}.

תה

קכח. ביו"ט מותר להכין תה בכלי, או משקית תה, ואין בזה משום בורר^{רצא}.

קילוף פרי ירק

קכט. מותר לקלף פירות וירקות בעזרת מקלף, שאין הדרך לעשות לימים רבים^{רצב}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{רפח} שמירת שבת כהלכתה (פ"א סעיף ל"ג).

^{רפט} העברת המתג לחום אחר, גורם בכך שיתלהטו סלילים נוספים, ומוליד בהן אש, ואינו דומה להגדלת הלהבה בכיריים של גז שמוותרת כיון שאינו יוצר אש חדשה אלא רק מגדיל את האש הקיימת. ע"י שו"ע (סי' תק"ב סעיף א'), הגרשז"א שש"כ (פ"א הע' פ"ח)

^{רצ} שבט הלוי. הגריש"א. בס' תשובות מבי מדרשא (ח"א סי' נ"ז) מדברי המג"א (סי' תק"א ס"ק י"ג) מש"כ בשו"ע (שם סעיף ו') אבל מסיקין בכלים שלימים, דהנעשה תוך כדי הבערה ואינו פעולה בפני עצמו, מותר. ועוד יש לצרף דהוי מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותם מעיו"ט, דמותר ואין מורין כן (רמ"א סי' תק"ט א'). וכן יש השהייה מההדלקה.

^{רצא} בה"ל (סי' תק"י) מותר ליתן, דהוי אוכל נפש ואף שהוא ע"י כלי, דרך לעשותה לפי שעה. שש"כ (פ"ד סעי' ט"ו). גם ישנם שמעדיפים תה טרי שמכינים סמוך לשתייה יותר מתמצית שמכינים לפני יו"ט.

^{רצב} תשוי באר משה (ח"ח סי' ר"ג). שש"כ (פ' ד' י"א).

סינון איטריות

קל. מותר לסנן איטריות לאחר בישולם, במסננת המיועד לכך, דלא היה אפשר לסנן מעיו"ט^{רצג}.

טחינת פירות

קלא. פירות וירקות שטעמם פג בלינת לילה, (כגון שום, בצל, תפו"א, בננות, אבוקדו, תפו"ע) מותר לטחון ולדוך ביום טוב^{רצד}.

גמר התימה טובה

----- = מקורות וציונים = -----

^{רצג} מג"א (סי' תק"י), מביאו המשנ"ב (שם ס"ק יב), דאם לא היה אפשר לסנן מעיו"ט מותר לסנן אפילו במסננת. וכ"כ הגרשז"א אויערבאך (שש"כ תיקונים ומילואים פ"ד הע' כא).
^{רצד} משנ"ב (סי' תק"ד ס"ק י"א).

פרק כא צום גדליה

א. ביום ג' בתשרי צום גדליה, מדברי קבלה. שנהרג גדליה בן אחיקם ונכבה גחלת ישראל הנשארה בארץ ישראל^{רצ"ה}.

החייבים בצום

ב. כל איש ואשה הבריאים, חייבים, מגיל הכנסם לעול מצוות, להתענות בצום גדליה^{רצ"ה}.

חולה

ג. חולה, גם שאין בו סכנה, פטור מלהתענות. ואסור לו להחמיר על עצמו^{רצ"ו}. ומכל מקום יאכל בצנעא^{רצ"ח}.

זקן - תשושי

ד. תשושי כוח, או זקנים שהצום צער גדול להם, לא יתענו^{רצ"ט}.

עוברות ומניקות

ה. עוברות ומניקות, פטורות מלהתענות^ש.

יולדת

ו. יולדת, כל זמן שעדיין חלשה מהלידה נחשבת כיוולדת^{שא} וכתב המהרש"ם, אפשר שכל כ"ד חודש אינה צריכה להתענות^{שב} ובפרט אם מרגישה חולשה אין לה לצום^{שג}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{רצ"ה} כתיב בקרא (זכריה ח' יט) צום השביעי, ובמס' ראש השנה (י"ח:) צום השביעי זה צום גדליה שהוא בחודש השביעי. שו"ע סי' תקמ"ט סעיף א'. משנ"ב (ס"ק ב') ג' בתשרי בו נהרג גדליה בן אחיקם שמנוהו לראש לאחר החורבן על הפלטה הנשארה, ונכבה גחלת ישראל הנשארה כי על ידי שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים.
^{רצ"ו} שו"ע סי' תק"נ.

^{רצ"ז} חיי אדם (כלל קל"ג ס"ק ו'). משנ"ב (סי' תק"נ ס"ק ד'). בזמנינו שהנשים חלושות, מורין הרבה מגדולי ההוראה שלא יצמו. בס' תורת רבינו שמואל סלנט (או"ח סי' י"ז). הליכות שלמה (פי"ז הע' 2). תשובה מאהבה. הגריי"פ^{רצ"ח} מטה אפרים (סי' תר"ב ס"ק כ"ב). תשו' מנחת אלעזר ח"ג סי' ג'.
^{רצ"ט} רוח חיים אות א'. כפה"ח סי' תק"נ ס"ק ו'.

^ש שו"ע סי' תקנ"ד (סעיף ה'). עיי' ברמ"א (סי' תק"נ סעיף א'), ובשעה"צ (שם ס"ק ג').

^{שא} מחז"ב (סי' תק"ו קו"א ס"ק א'). כפה"ח (ס"ק כ"ח)

^{שב} כדאי' בנדה ט. שו"ע יו"ד קפ"ט ל"ד. שכל כ"ד חודש אבריה מתפרקין.

חשש חולשה ביו"כ

ז. החושש שהצום יחליש אותו ועלול לכוא לידי סכנה ביום הכיפורים, נראה שלא יצום בצום גדליה ^{שד}.

אכילה בליל התענית

ח. ליל התענית, מותר לאכול ולשתות עד עמוד השחר ^{שי}, אבל אם ישן, אינו חוזר לאכול אלא אם התנה ^{שו}.

תנאי לפני השינה

ט. אם רוצה להשכים ולאכול לפני עלות השחר, צריך להתנות על כך לפני השינה ^{שי}.

י. אם התנה לאכול, שתייה בכלל, אבל אם התנה לשתות אין האכילה בכלל ^{שי}.

תנאי לשתייה

יא. ולעניין שתייה, אם רגיל לשתות בבוקר, דעת הרמ"א שאין צורך להתנות אבל לכתחילה ראוי להתנות גם לשתייה ^{שט}.

שטיפת הפה

יב. אין לשטוף את הפה ^{שי} (ובמקום צער, יש להתיר רחיצת פה במים, רק שיזוהר ביותר לכופף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו ^{שיא}).

תרופה

יג. מי שצריך לקחת תרופה, יבלענו בלי מים. ואם אינו יכול, מותר לשתות מעט מים ^{שיב}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{שג} מהרש"ם בדעת תורה (סי' תק"נ). וכ"ה בס' אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ב אות ט')
^{שד} מבית לוי (פ"ו אות ו') הכריע כן, וכ"ה דעת השדי חמד (אסיפת דינים מער' יוה"כ סימן א' אות י') ועוד אחרונים, שלא יצום. אבל דעת הא"א מבוטשאטש, (או"ח סי' תר"ב) לצום בצום גדליה, ואם אח"כ לא יוכל לצום ביו"כ יהא אנוס ומותר, ולא חיישינן לזה עכשיו.

^{שה} שו"ע סי' תק"נ (סעיף ב'). ואין איסור מלאכול בתוך חצי שעה לפני עלות השחר, דכיון שיש איסור לאכול אחרי עלוה"ש בגלל הצום לא חיישינן שימשך באכילתו (שבט הלוי י"א קל"ח).

^{שו} שו"ע סימן תקס"ד

^{שז} שו"ע סי' תקס"ד משנ"ב (שם ס"ק ד')

^{שח} תוס' חיים כלל קל"ב ס"ק י"ח.

^{שט} עי' רמ"א סי' תקס"ד, משנ"ב (שם ס"ק ו')

^{שי} שו"ע סימן תקס"ז (סעיף ג')

^{שיא} משנ"ב שם ס"ק י"א.

^{שיב} תשו' הלכות קטנות (ח"ב סי' צ"ו). באה"ט סי' תקס"ז ס"ק ז'. כפה"ח (סי' תקנ"ד ל"ד)

ואין צורך לפגום טעם המים ^{שי}.

רחיצה

יד. מותר להתרחץ בצום גדליה ^{שי} ובעל נפש ימנע מלהתרחץ בחמין, אבל פניו ידיו ורגליו מותר ^{שטו}.

טבילה

טז. טבילה במקוה לפני התפילה, מותר ביום התענית גם במקוה חמה ^{שטז}.

בירך על מאכל

טז. שכח וברך על מאכל, ונזכר מהצום לפני שטעם, יאמר ברוך ש'כימליו' ^{שיז}.

אכל בשוגג

יז. אם אכל בשוגג אין לו להמשיך לאכול ^{שיח} וישלים התענית ^{שיט}.

ואין צריך להתענות יום אחר ^{שכ}. ואם כוונתו לכפרה, יצום ביום אחר ^{שכא}.

יח. אם אכל בשוגג, יכול לומר עננו בתפילתו ^{שכב}.

ויאמר בנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" ^{שכג}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{שי} הליכות שלמה פט"ז ס"ג. הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א

^{שיד} שו"ע סימן תק"ן סעיף ב'

^{שטו} משנ"ב שם ס"ק ו', שעה"צ (ס"ק ח' ט').

^{שטז} א"א בוטשאטש. שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ז). צ"א (חלק י"א סי' נ"ז) גבי ט' הימים וכ"ש כאן.

^{שיז} שערי תשובה סי' תקס"ח ס"ק א'. דעת תורה. שבט סופר או"ח סי' כ"ה. ובס' תשובות והנהגות ח"א סי' שכ"ט כתב שיכניס בפיו מעט מאכל ולא יבלע, אלא מיד יפלוט היטב

^{שיח} שו"ע סי' תקס"ח סעיף א'. משנ"ב שם ס"ק א'

^{שיט} ראה תשו' ארץ צבי (ח"א סי' ע"ט) שיש שני דינים בתענית א. מצות תענית. 2. איסור אכילה לסגף גופו, ולכן מי שאכל וביטל התענית, מ"מ מחמת הדין ב', איסור לו לאכול.

^{שכ} שעה"צ תקס"ח שם ס"ק ב'

^{שכא} משנ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ח) ואם קשה לו להתענות, כתב המטה אפרים (סי' תר"ב סכ"ג) כיון שתענית זה היא רק לכפרה, יכול לפדותו בממון. וכ"ה בכפה"ח (סי' תקמ"ט ס"ק ז) ועיי"ע בכפה"ח שם הדין אם אכל במזיד.

^{שכב} משנ"ב (שם ס"ק ג). ראה תשו' שבט הלוי (ח"ה סי' ס' ס"ק ד), שמחלק בין אם אינו מתענה כלל אינו אומר עננו, ובין אם שכח ואכל, שחייב להמשיך תעניתו, אז יאמר עננו.

^{שכג} משנ"ב סימן תקס"ח ס"ק ג'.

צדקה

יט. מנהג לתת צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא^{שכד}, ויש נוהגין לשער מזה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב, וכן נוהגין בכמה קהילות להכריז ליתן כופר נפש^{שכה}.

רמזי צדקה

כ. איתא בתוס' מגילה^{שכו}: הטעם שמפטיר במנחה בתענית ולא בשחרית, משום דכתיב בה שמרו משפט ועשו צדקה (ישיהו נ"ו) ואגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ומש"ה נכון לאומרו בערב אחר שעשו צדקה.

באליהו רבה^{שכו} כתב בטעם לדבר, 'תענית' הוא אותיות "תת עני".

----- = מקורות וצינונים = -----

^{שכד} תוס' פ"ג דמגילה.
^{שכה} משנ"ב סימן תקס"ו ס"ק י"ב בשם א"ר
^{שכו} כ"א. ד"ה הקורא.
^{שכו} סי' תקס"ו ס"ק ב'.

פרק כב עשרת ימי תשובה

מרבים בתפילה

כא. בימים שבין ראש השנה ליום כיפור מרבים בתפילות ותחנונים^{שכח} ומשכימים לסליחות^{שכט}.

תשובה ומעשים

כב. דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נה,ו) דרשו חז"ל על עשרת ימי תשובה^{של} ויש לאדם לפשפש במעשיו ולשוב בימים אלה^{שלא}.

לימוד מוסר

כג. יש ללמוד ספרי מוסר המעוררים לב האדם לתשובה^{שלב}.

שיר המעלות

כד. בעשיית אומרים בין ישתבח לקדיש, שיר המעלות ממעמקים^{שלג}

----- = מקורות וציונים = -----

שכח שו"ע סי' תר"ב סעיף א'.

שכט שו"ע (סי' תר"ב). מטה אפרים (סי' תר"ב סעיף ז' ל"ב).

של ראש השנה י"ח.

שלא רבינו יונה (ברכות א: ד"ה והא) רמ"א (סי' תר"ג): יש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה, וספק עבירה צריך יותר תשובה מודאית, וכתב בס' יערות דבש (ח"א דרוש א') שז' ימים שבין ר"ה ליו"כ הם כנגד ז' ימי שבוע, ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, משנ"ב (תר"ג ב').

כתב החיד"א בשם הקדמונים, מש"כ רז"ל ד' חילוקי כפרה יש, אינם רק להשב מיראה אבל השב מאהבה ולומד תורה לשמה, אין צריך לד' חילוקי כפרה רק מתכפר הכל בתשובה בלבד.

ובס' בני יששכר נתן מטעמים לדבריו. מביאו אלף המגן (סי' תר"ג ס"ק ו').

שלב הרא"ש (אורחות חיים יום שבת ט"ז). מטה אפרים (סי' תר"ג סעיף ד') ללמוד שערי תשובה לרבינו יונה וספר הישר המכנה לרבינו תם ועוד ספרי מוסר. משנ"ב שם הביאו ומהאר"י שחיוב ללמוד ספרי מוסר כל השנה. בדיני תשובה בראש ספר הרוקח (הל' תשובה). ובס' קצור ראשית חכמה. ובספר חסידים (מסימן י"ט עד סי' ל"ב, ומסי' מ"ב עד סי' מ"ה). ובמהר"י וויל (סי' י"ב, קמ"ז, קכ"ג, קצ"א). תרומת הדשן (סי' קצ"ח), מביאים באה"ט (סי' תר"ג).

באלף המגן (סי' תר"ג ס"ק ט') מביא מפתחי עולם, שהיו לומדים ספר תיקוני זוהר בימים אלה.
שלג מג"א (סי' נ"ד ס"ק ב') הביא מכתבי אר"י (פע"ח שער הזמירות פ"ו) לומר בעשיית מזמור ממעמקים קראתיך ה', בין ישתבח ליוצר. מטה אפרים. באה"ט תר"ג. ובס' ערוך השולחן (סי' נ"ד סעיף ב') ביאר שאמירת המזמור נחשב לחלק מסדר התפילה ואינה הפסק.

המלך הקדוש

כה. בכל התפילות אומרים המלך הקדוש, והמלך המשפט, לפי שבימים אלה הקב"ה מראה מלכותו לשפוט את העולם ^{שלד}.

טעה - מסופק

כו. אם טעה ואמר האל הקדוש, או שהוא מסופק, יחזור לראש תפילת העמידה ^{שלה}.

נזכר בכדי דיבור

כז. אם טעה ואמר האל הקדוש ותוך כדי דיבור נזכר ואמר המלך הקדוש, אינו חוזר ^{שלו}.

כח. אם שהה יותר מכדי דיבור, או שכבר התחיל ברכה אחרת, חוזר לראש ^{שלו}.

המלך המשפט

כט. טעה, ובמקום המלך המשפט אמר כרגיל, מלך אוהב צדקה ומשפט, תוך כדי דיבור יתקן, ואם לא יתקן, אינו חוזר התפילה ^{שלה}.

זכרנו, מי כמוך

ל. בברכת אבות מוסיפים "זכרנו" ו"מי כמוך" ^{שלה}. ובברכת הודאה "וכתוב" וב"שים שלום" אומרים בספר החיים וכו'.

שכח זכרנו, מי כמוך

לא. אם לא אמר "זכרנו" ו"מי כמוך", אם כבר סיים אותה ברכה, שכבר אמר השם של אותה ברכה, אין מחזירין אותו ^{שמא}. אבל כל זמן שלא אמר השם של הברכה יכול לחזור ^{שמה}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{שלד} ברכות י"ב: וברש"י שם. שו"ע (סי' תקפ"ב סעיף א').

^{שלה} שו"ע סי' תקפ"ב א', ובמשנ"ב (שם ס"ק ג') דחזקה מה שהוא רגיל הוא מזכיר.

^{שלו} שו"ע (סי' תקפ"ב סעיף ב')

^{שלו} שערי תשובה (סי' תקפ"ב). משנ"ב (שם ס"ק ז').

^{שלח} רמ"א סי' קי"ח משנ"ב (סי' תקפ"ב ס"ק ו') שכיון שהזכיר מלך, אין צריך לחזור.

^{שלט} הגאונים תקנו ב"י מי תשובה לומר "זכרנו" באבות ובגבורות "מי כמוך" ובהודאה "וכתוב" ובשים שלום "בספר", משנ"ב סי' תקפ"ב (ס"ק טו).

^{שמ} רא"ש ברכות (פ"א סי' טז), כיון שאינו אלא תיקון הגאונים, אם שכח לאומרם אין לחזור. שו"ע (תקפ"ב סעיף ה').

^{שמא} פ"ג א"א (סי' תקפ"ב ס"ק ד') כל זמן שלא אמר השם של הברכה אע"פ שיש כמה שמות, כגון בוכל החיים, יכול לחזור. משנ"ב (שם ס"ק טו).

לעילא

לב. בקדיש, כופלין המלה 'לעילא' ^{שמב}.
 בנוסח של כל השנה אומרים לעילא מן כל ברכתא, כדי להשלים כ"ח תיבות בקדיש ^{שמג},
 בימים אלה שכופלים לעילא, אומרים 'מכל' ברכתא ^{שמד}.

ומסיים הקדיש עושה 'השלום' ^{שמה}.

אבינו מלכינו

לג. בתפילת שחרית אומרים אבינו מלכינו וכן בתפילת מנחה ^{שמו}.

השלמת ספר תהלים

לד. בימים שבין ראש השנה ליום כיפור, לאחר תפילת מנחה נוהגין לומר ספר
 תהלים ^{שמו}.

דקדוק במעשים

לה. בעשרת ימי תשובה יש לאדם להיזהר ביותר בכל הליכותיו ^{שמה} לדקדק בהם
 ביותר ^{שמט}.

פת עכום

לו. גם מי שאינו נוהר במשך השנה מפת עכום ^{שנ}, בעשרת ימי תשובה יש ליזהר ^{שנא}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{שמב} בלבוש (סי' תקפ"ב סעיף ח'): כיון שבימים אלה הקב"ה מתעלה יותר כפול ומכופל מפי
 בראוי מפני שיושב על כסא דין והכל צריכים לשבחו ולפארו ולבקש רחמים על דינו.

^{שמג} היינו מן יהא שמיה רבה כו' עד דאמירן בעלמא.

^{שמד} מט"א סי' תקפ"ב א'. משנ"ב (סי' נ"ו ס"ק ב').

^{שמה} מט"א תקפ"ב א', כי השלום גי' המלאך הסופר וכותב בספר החיים את כל בני האדם
 בעשי"ת.

^{שמו} רמ"א סי' תר"ב.

^{שמז} מצום גדליה, חוץ משבת, הם חמשה ימים בכל יום ספר אחד (מטה אפרים סי' תר"ב סעיף
 כ') משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ג').

^{שמח} יזהר יותר מלקנות מוצרים שעלול בהם חשש איסור. ובשאר דברים ידקדק בהן ביותר,
 ובמיוחד יש לדקדק בדברים שבין אדם לחבירו (אלף המגן סי' תר"ג ס"ק ב')

^{שמט} אלף המגן (תר"ג ב') מביא הרמ"ק (סדר עבודת יוה"כ) שגם אם יזהר בדבר חסידות באלה
 הימים בלבד נכון הדבר אף אם לא ינהוג כן בחסידות ההוא אחרי כן. מפני שהקב"ה יושב על
 כסא רחמים ומתנהג בחסידות בימים האלה, וכן י' ימים אלה תלויים בבינה וכו' כדפי' בזה"ק
 פ' ויצא. אי' בספה"ק שעשרת ימי תשובה הם כנגד הראש והמוח שהם איברים עיקריים של
 האדם ולכן יש ליזהר ביותר בכל ענייניו בימים אלה.

אגוזים

לז. יש שנמנעים מלאכול אגוזים ביי ימי תשובה^{שנב}.

תורתו קבע

לח. נכון לעשות תורתו קבע בימים אלה, ואפילו אם יצטרך למעט במשא ומתן^{שנג}.

פיס חבירו

למ. עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שיפייסנו^{שנד}.

צרכי רבים

מ. גזל מחבירו ואינו יודע למי להחזיר, יעשה מהם צרכי רבים^{שנה}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^{שנ} ראה שו"ע (ויד סי' קי"ב) בענין זהירות מפת עכו"ם. ויש לציין שבניגוד לימים עברו שפת רגיל (גם של נכרי) הכיל בדרך כלל, רק קמח מים ומלח, אבל בימינו שרכיבי הפת הם מורכבים, גם כל השנה יש לזהר מפת לא מושגח מחשש 'מאכלות אסורות' ולא רק מחשש פת עכו"ם.

^{שנג} טור ושו"ע (סי' תר"ג) מהירושלמי שבת (פ"א הל' ג') שאף מי שאינו נוהר בכל השנה שלא לאכול פת עכו"ם, מ"מ בעשרת ימי תשובה צריך הוא לזהר שלא יאכל רק פת ישראל.

ואולי המקור לזה הוא מה שמצינו בחנניה מישאל ועזריה שנהרו שלא ליגעל מפת בג המלך, וכתוב שם (דניאל א ח) "נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה", ופירש שם הרס"ג שאותם ימים עשרה, הם עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ (בשבילי השחיטה סי' כב)

^{שנד} אגוז גי' חטא (רמ"א תקפ"ג ב') ומרבה כיחה וניעה ומבטל תפילה, (אגוז, לוז, פיסטוק, שקדים, בטנים) דעת תורה (ממד"ר, שיה"ש), אגוז אם מכסים שרשיו בנטיעתו אינו מצליח, כך מכסה פשעיו לא יצליח, בר"ה מכסים, פשעים.

רק ר"ה (חת"ס). עד. הושע"ר (קצהמטה ס"ק ט"ז)

עונה-תבשיל, רק טעם קצת, מותר (באר משה ח"ג סי' צ"ז)

^{שנה} מטה אפרים (סי' תר"ב סעיף כא). ובאלף המגן מביא הרמ"ק שימים אלו יהיו כמו חול המועד.

^{שנד} שו"ע (סי' תר"ו סעיף א') עיי"ש כל פרטי ההלכות. שמירת הלשון (כלל ד' סעיף י"ב).

^{שנה} ביצה (כט). ב"ק (צ"ד:) שו"ע חו"מ (סי' שס"ו סעיף ב').

פרק כג שבת שובה

הפטרה שובה ישראל

מא. שבת שבין ראש השנה ליום כיפור נקרא שבת שובה, על שם הפטרה "שובה ישראל עד ד' א"י"^{שנ}.

המלך הקדוש

מב. בברכת מעין שבע, אומר "המלך הקדוש" ואם טעה וזכר לפני שסיים הברכה, יחזור מ"המלך הקדוש"^{שנ}.

הרב דורש

מג. מנהג בישראל שהרב דורש בשבת שובה ברוב עם בענין התעוררות לתשובה^{שנח}.

ויהי נועם

מד. במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם מכיון שחל יזה"כ באמצע השבוע^{שנט}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{שנ} מטה אפרים סי' תר"ב סעיף מ'. וכיון שהפטרה זו מסתיימת בהושע (הושע יד ב) במילים "ופושעים יכשלו בם" לכן נוהגים להוסיף פסוקים מס' מיכה (מיכה ז' יח) ומס' יואל (יואל ב' טו-כו), בסיום הפטרה, כדי לסיים בדבר טוב כדאי' בסי' תכ"ח משנ"ב (ס"ק כ"ג).

^{שנ} שו"ע (סי' תקפ"ב סעיף ג'). משנ"ב (ס"ק י').

^{שנח} מטה אפרים (סי' תר"ב סעיף מ"ב).

^{שנט} מטה אפרים (סי' תר"ב סעיף מ"ה).

פרק כד כפרות

כפרות באשמורת הבוקר

מה. נוהגים לעשות כפרות^{שס} בערב יום כיפור באשמורת הבוקר^{שסא},

כל עשי"ת

מו. אם לא מתאפשר בעיזו"כ אפשר לעשות בכל עשרת ימי תשובה^{שסב}.

תרנגול, לבן

מו. יקח תרנגול לזכר^{שסג} ותרנגולת לנקבה^{שסד} והמובחר תרנגול לבן^{שסה}

דג, כסף, ירק

מח. אם אין לו תרנגול יכול לקחת דג^{שסו}, או כסף^{שסז} ויתנה לצדקה^{שסח}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{שס} כתב האר"י ז"ל בספר הכוונות עפ"י הקבלה (הק' דרוש יוה"כ) ושל"ה (עמוד התשובה סי' ח') ויחשוב בלבו שהוא חייב ארבע מיתות, זורקו סקילה, שחטו הרג, תפסו בצוואר חנק, שורפו היינו שריפה, וזה כפרתו.

בטור כתב שיש לומר פסוק זה "נפש תחת נפש" (שמות כא כג)

^{שסא} שו"ע ורמ"א סי' תר"ה. מטה אפרים (סי' תר"ד סעיף ב').

^{שסב} פמ"ג (א"א סי' תר"ה ס"ק א') כל עשרת ימי תשובה הוא זמן לכפרות. משנ"ב (סי' תר"ה ס"ק ב').

^{שסג} הטור (סי' תר"ה) מביא כמה טעמים, וטעם נוסף מחכמים הראשונים, שתרנגול נקרא גבר, לרמז גבר תחת גבר.

^{שסד} בית יוסף בשם תשב"ץ מביאו הרמ"א סי' תר"ה.

^{שסה} רמ"א (סי' תר"ה) ממנהי"ל, בחרין לתרנגולים לבנים על דרך שנאמר (ישעיה א' יח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, ומכל מקום אין לחזר אחרי לבנים דוקא, אלא אם יבא ממילא.

^{שסו} כתבו האחרונים, אם אין לו תרנגול יקח אווז או שאר בעלי חיים שאינם ראויים להקרבה למזבח, ויש אומרים אפילו דגים (משנ"ב סי' תר"ה ס"ק ד')

^{שסז} חיי אדם (כלל קמ"ד ד') משנ"ב (סי' תר"ה ס"ק ב'). כשמסובב עם כסף, יאמר "זה הכסף ילך לצדקה"

^{שסח} ברש"י שבת (פא ע"ב:) מובא מנהג קדום לעשות כפרה על צמח:

האי פרפיסא - עציץ נקוב שזרעו בו. ובתשובת הגאונים מצאתי שעושים חותלות מכפות תמרים וממלאין אותם עפר וזבל בהמה וכ"ב או ט"ו יום לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית וזורעים לתוכן פול המצרי או קיטנית וקורין לו פרפיסא וצומח ובערב ר"ה נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבעה פעמים ואומר זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורתני ומשליכו לנהר.

מעוברת

מט. למעוברת לוקחים שנים, תרנגול ותרנגולת^{שסט}. ויש שלוקחין לה שני תרנגולות ותרנגול^{שע}.

ח' ת' ד'

נ. בשעה שמסבב את התרנגול סביב ראשו, אומר, זה ח'ליפתי ת'מורתי כ'פּרתי^{שעא}.

נטרף, נתנבל

נא. נטרף התרנגול, אין צורך לעשות שוב^{שעב}, ואם נתנבל בשעת שחיטה או שמת, יקח כפרה אחרת^{שעג}.

כמה אנשים בתרנגול אחד

נב. אפילו שני בני אדם יכולין ליקח כפרה אחת אם אם אין ידם משגת^{שעד}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{שסט} בשו"ע (שם סעיף א') ולוקחין למעוברת שני תרנגולים אולי תלד זכר. ומבאר המג"א: תרנגול ותרנגולת אף אם העיבור נקבה, די לה ולבתה באחת מפני ששניהם רשאים לקחת כפרה אחת.

ויש להבין, מה חטאה העיבור עוד בטרם נולדה, שצריכה כפרה. ואולי מפני שהעיבור מושפע מהוריו וממעשיהם שמאצילים עליו ועל תוכן נשמתו. וכמ"ש דוד המלך ע"ה בתהילים (נ"א ז'), ואע"פ שעיבור ירך אמו ולכאורה היא לה כפרה עם אמה, אבל נראה שלתקן ולכפר על נשמת העיבור זה כבר ענין בפני עצמו. ויתכן עוד, שלפעמים, ישנם דברים שנחשבים הגונים לאדם אחד, אבל לאדם אחר, לפי ערך נשמתו, נחשבים כבר לחסרון ולחטא.

ולכן לעיבור שיש לו כבר נשמה בפני עצמו אי אפשר למדוד אותו לפי ערך אמו. ^{שע} דרכי משה בסי' תר"ה שלוקחין למעוברת ב' תרנגולות ותרנגול אחד מספק שמא תלד בן או בת. וכן כתב המהר"ל (הל' עיו"כ סי' ב' עמוד שי"ד). המג"א (סי' תר"ה ס"ק ב') מהאר"י ז"ל (שעה"כ ריש דרושי יוה"כ) ושל"ה (יומא ריש פ' תורה אור) לקח **שלוש למעוברת**, אחת בעבורה, ושנים בשביל הוולד (תרנגול ותרנגולת) מספק אם הוא זכר או נקבה.

^{שעא} בדרשה של מהר"י ווייל (סי' קצ"א) בערהב יוה"כ יעשה כפרות ויאמר חת"ך ראשי תיבות, זה ח'ליפתי זה ת'מורתי זה כ'פּרתי כי המלאך הממונה על החיים חת"ך שמו וזהו החותך חיים לכל חי, ויחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כתרנגול אלא שזהו היא כפרתו וזהו טעם הקרבנות. מגן אברהם (סי' תר"ה) מביא בשם האר"י שזה ראשי תיבות ח'ת'ך שם מלאך הממונה על החיים. ומביאו משנ"ב (שם ס"ק ג').

^{שעב} א"א מבוטשטאטש מהדו"ת. שדי חמד (מע' יוה"כ סי' א' י"ג). בס' הליכות אבן ישראל (פ' יב ה') היה מורה לעשות כפרה אחרת או בכסף. עיי"ע בשבט הלוי (פ"ז ד').

^{שעג} שער הכולל (פ"מ"ד ב') עפ"י סידור אר"י ז"ל,

נתינה לעניים

נג. נהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן בממוץ שנותנים לעניים^{שעה}.

כיסוי הדם

נד. מצוה לכסות את הדם^{שעו}, ומברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על כיסוי דם בעפר^{שעו}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{שעד} משנ"ב ס"ק ג'. ואפשר אפילו יותר משנים שו"ע הגרש"ז (סי' תר"ה סעיף ג'). אי' מהאר"י (שעה"כ ק') כפה"ח (תר"ה ס"ק ה') לקחת כפרה לכל אחד ואחד.

^{שעה} רמ"א (סי' תר"ה) ממנהיג שאינו ביוש כ"כ לעני כמו אם נתן לו התרנגול שלוקח לכפרה. ויפה אותו המנהיג שאינו ביוש כ"כ לעני כמו אם נתן לו התרנגול שלוקח לכפרה. ^{שעו} מצות כיסוי הדם מוטל בעיקר על השוחט, מדכ' ושפך וכסה, מי ששפך יכסה (ש"ך חו"מ סי' שפ"ב ס"ק ד').

במחזיק ברכה (סי' תר"ה ט') אם השוחט מכבד לאחר שיכסה, אף שהשוחט אבד שכרו מגוף המצוה, מ"מ הוא בא בשכרו על שזיכה לאחר לעשות המצוה. וכתב בתבואות שור (יו"ד סי' י"ט) דכשאדם חשוב מכסה, המצוה מתכבדת על ידו, ובכהאי גוונא אין את הדין דמצוה בו יותר מבשלוחו.

^{שעו} ויקח הכלי עם העפר בימינו ויברך מעומד, ויכסה מעומד. וצריך ליתן כל כך אפר על הדם עד שלא יהא נראה רושם לחלוחית ואדמימות (אלף המגן סי' תר"ה ס"ק ז"ך).

פרק כה ערב יום כיפור

סליחות

א. ערב יום הכיפורים אין אומרים הרבה סליחות^{שעה}, ויש שאין אומרים כלל.

תפילת שחרית

ב. בתפילת שחרית נוהגין באשכנז שאין אומרים מזמור לתודה^{שעט}.
אין אומרים תחנון^{שפ} ולא למנצה^{שפא}. ואין אומרים אבינו מלכינו בערב יו"כ^{שפב}.

חלוקת עוגה

ג. נהוג בכמה מקומות שלאחר תפילת שחרית, הגבאי מחלק לציבור עוגה^{שפג}.

תשובה

ד. כתב בחיי אדם, בערב יו"כ מחוייב ביותר להיות כל היום בתשובה, כמו שכתוב (ויקרא טז ל) כי ביום הזה וגו' לפני ה' תטהרו^{שפד}.

מצות אכילה

ה. מצוה לאכול ולהרבות בסעודה בעריו"כ^{שפה}, ואסור להתענות^{שפו}.

----- = מקורות וציונים = -----

^{שעח} רמ"א סי' תר"ד סעיף ב'.

^{שעט} רמ"א שם. ובמשנ"ב (ס"ק ד'): דבזמן הבית היה אסור להקריב שום קרבן הנאכל בערב יום הכיפורים דממעט זמן אכילתו, שהרי עכ"פ כל הקרבנות נאכלין ליום ולילה שלאחריו ובוים הכיפורים אי אפשר לאכול, ונמצא מביא לידי פסול

^{שפ} דנוהגין לעשותו קצת כמו יום טוב (משנ"ב ס"ק ג')

^{שפא} משום שבלמנצח כתוב יום צרה, וערב יו"כ קצת כמו יו"ט. ראה משנ"ב (ס"ק ג' ד').

^{שפב} רמ"א (סי' תר"ה סעיף ב') כתב שאמירתו בשחרית יש מחלוקת ומנהג עירו לא לומר. אבל במנחה, כתב המג"א לא לומר בכל גוני

^{שפג} אלף המגן (סי' תר"ד ס"ק ל"ח) שהגבאי מחלק לציבור מיני מתיקה בעיו"כ בבוקר אחר התפלה וכל אחד שנוטל אומר, אם ח"ו נגזר עלי להנות מן הצדקה, בזאת אקיים. סידור נהורא שלם.

^{שפד} חיי אדם (ככל קמ"ג סעיף ה) שביו"כ הקב"ה בעצמו ובכבודו יושב על המשפט ומשגיח, ולכן צריך לידע בנפשו שלפני ה' הוא מטהר.

^{שפה} מס' ראש השנה (ט). תני רב חייה בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש (ויקרא כג לב) וכי בתשעה מתענין וכו' אלא ללמדך שכל האוכל ושותה בתשיעי, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי (יומא פ"א:).

טור ושו"ע (סי' תר"ד סעיף א). שו"ע הגרש"ז (סי' תר"ח סעיף א') שמצוות חכמים להרבות בסעודה בעיו"כ ומצאו להם סמך מן התורה.

אכילה בליל תשיעי

ו. יש הסוברים שמצות אכילה בעיו"כ מתחילה כבר מליל תשיעי שפ"ו ויש הסוברים שהמצוה דווקא ביום שפ"ח.

בגדי שבת

ז. יש שלובשים בגדי שבת לפני הסעודה שלפני מנחה שפ"ט.

שתי סעודות

ח. נהגו לאכול שתי סעודות בעיו"כ. אחד בשחרית לפני מנחה, ולאחר מנחה סעודת המפסקת.

סעודת יו"ט

ט. יערוך שולחנו כמו בשבת ויום טוב ש"ז ובסעודה הראשונה אוכלים דגים שצ"א.

----- = מקורות וצינונים = -----

וכתב הטור (סי' תר"ד) שהפסוק אומר שתכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר, ומדאפקיה רחמנא לאכילה בלשון עינוי, א"כ חשיב ככמו עינוי כאילו התענה תשיעי ועשירי. פי' כאילו נצטווה להתענות בשניהם.

והוא מאהבת הקב"ה את ישראל שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עוונותיהם, וציום שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי.

וראה עוד מג"א (סי' תר"ד) מדכתיב ועיינתם בתשעה לחודש שרצה הקב"ה לתת שכר לאכילה כתענית. מביאו במשנ"ב (שם ס"ק א).

כתב הרבינו יונה (שערי תשובה שער ד' אות ח') עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה, ידאג לעונו ויכסוף ויחכה להגיע ליום הכיפורים למען יתרצה אל ה' ית'. וע"כ אמרו רז"ל כל הקובע סעודה בערב יו"כ כאילו נצטווה להתענות תשיעי ועשירי, והתענה בהם כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו ויגונותיו לעוונותיו.

הרא"ש (יומא פ"ח סי' כ"ב) כלומר, הכינו עצמכם בתשעה לחודש להתחזק בכדי שתוכלו להתענות למחר הראות חיבתו של המקום ב"ה לישראל, כאדם שיש לו ילד שעשועים וגור עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו ערב יום התענית כדי שיוכל לסבול, כך הקב"ה צוה להתענות רק יום אחד לטובתן לכפר על עוונם והוהירם לאכול ולשתות ערב התענית ומאחר שהוציא אותה אכילה ושתייה בלשון עינוי, אלמא חשיבא היא כעינוי וכאילו נצטוו על עינוי של תשיעי ועשירי.

שפ"ו רמ"א סי' תר"ד א', אסור להתענות בו.

שפ"ו של"ה (ח"א מס' יומא) שלילה נחשב ליו"ט, (מג"א תר"ד א').

שפ"ח גר"א, יד אפרים חולקים. ערוה"ש (סי' תר"ד סעיף ה'), אם טעם אכילה משום הכנה לצום, יספיק אכילה דיום

שפ"ט כך נהוג בהרבה מקומות. דרכי חיים ושלוש (סי' תשד"ם).

ש"צ בס' פע"ח (שער כ"ז פ"א) שיעשה ב' סעודות בפת וכו'. כפה"ח (סי' תר"ד ס"ק ב'). ומדליקין ב' נרות, (ונוהג כצאן יוסף (עיו"כ אות י"ג).

פיוס

י. פייוס אדם חבירו בערב יום כיפור^{שצב}
 מפני שעבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו^א, וכדי שיהא לב
 כל ישראל שלם כל אחד עם חבירו ולא יהא מקום לקטרוג עליהם.^ב

טבילה

יא. נהגו לטבול בערב יום הכיפורים, משום טהרה ומשום תשובה^ג, ואפילו מי שאינו
 נזהר כל השנה בטבילה.^ד

וידוי במנחה

יב. מתפללים מנחה^ה, ובתפילת הלחש, לפני אלהי נצור, אומרים סדר וידוי.^ו

----- = מקורות וצינונים = -----

^{שצא} מדרש (רבה בראשית יא ה) תוס' ע"ז ה.: טור סי' תר"ד, מעשה בחייט שקנה דג בחמשה
 זהובים, וכשנשאל משוטר העיר מדוע עשה כך, ענה, האיך לא אקנו אפילו בעשרה כדי
 לאכלו ביום כזה שצונו הקב"ה לאכול ולשתות, ושאונו בטוחים שהקב"ה יכפר לנו עוונותינו.
 מטה אפרים (סי' י"ח). בקצשו"ע (סי' קל"א אות ג') דמצוה לאכול דגים בסעודה ראשונה.

^{שצב} כתב הטור (סי' תר"ו) ויתן כל אדם אל לבו בערב יום הכיפורים לפייס לכל מי שפשע
 כנגדו. הב"ח מבאר: שלא יאמר היום או למחר אפייסנו, אלא בערב יום הכיפורים יפייסנו ולא
 יעבור, משא"כ בשאר ימות השנה, אע"פ שראוי לפייס תיכף למי שפשע כנגדו, מכ"מ יכול
 הוא להניח הענין ליום אחר.

^א אי' במשנה (יומא פ"ה): עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו,
 טוש"ע (סי' תר"ו סעיף א'). ובערב יוה"כ מחיב לתקן הכל כדי שיטהר מכל עונותיו כדכתיב
 (ויקרא טו ל) כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם וגו' משנ"ב (ס"ק א).

^ב טור (סי' תר"ו) כדי שיהא לב כל ישראל שלם כל אחד עם חבירו ולא יהא מקום לשטן
 לקטרע עליהם. והכי אי' בפרק מו מפרקי דרבי אליעזר, רואה ס"מ שלא נמצא חטא בישראל
 ביום הכיפורים ואומר רבון העולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת וכו' מה מלאכי
 השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא וכו' והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגים
 ומכפר עליהם.

^ג רא"ש. כל בו (סי' ס"ח לג). תשב"ץ (קטן סי' קכ"ג) ובטור (סי' תר"ו) מהרא"ש שטבילה זו אינה
 מיסוד נביאים או מנהג נביאים, אלא שנהגו העולם לטהר עצמם מטומאה ביום הכיפורים
 וסמכו על מדרש של פרקי דרבי אליעזר (מו) שנקיים כמלאכי השרת ביום הכיפורים.

כתב מהרי"ל (הלי' עיו"כ סי' ג') אע"פ שטבל ערב ראש השנה וידע שלא נטמא, אפ"ה יטבול
 בערב יו"כ משום תשובה, כגר המתגייר.

^ד ביאור הלכה (ד"ה יכול לטבול) דאפילו אנשים שאינן זהירין כל השנה בטבילה על כל פנים
 בערב יום הכיפורים, צריך לטבול ולהיות נקי משום יום הקדוש.

^ה אי' במס' יומא (פ"ז): ת"ר מצות וידוי ערב יו"כ עם חשיכה, אבל אמרו חכמים יתודה קודם
 שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה, ואע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה, מתודה לאחר
 שיאכל וישתה שמא אירע דבר קלקלה בסעודה.

יג. ראוי להתוודות גם סמוך לשקיעה^ז.

סעודה המפסקת

יד. לאחר תפילת המנחה אוכלים 'סעודת המפסקת'^ח.

מאכלים קלים

טו. יאכל מאכלים קלים לעיכול^ט ובשר עוף^י, ונהגו לא לאכול דגים^{יא} בסעודה זו.

----- = מקורות וצינונים = -----

רמב"ם (פ"ב מהל' תשובה הל' ז') שו"ע (סי' תר"ז סעיף א').

¹ שו"ע סי' תר"ז. משנ"ב (ס"ק ב) ואמרו אחר שגמר תפלתו קודם "אלהי נצור".

² תשובה צריך ויודי, והוא מצוות עשה מן התורה דכתיב (במדבר ה ו-ו) והתוודו את חטאתם (ראה מנחת חינוך מצוה שס"ד). ועיקר מצוות ויודי הוא ביום כיפור, לכן חייב כל אחד להתוודות ביוה"כ בכל תפילה (ערה"ש).

אי' במס' יומא (פ"ז): ת"ר מצות ויודי, ערב יו"כ עם חשיכה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים צריך שיתודה קודם שיאכל וישתה שמא יארע דבר קלקלה בסעודה.

בביאור דברי הגמ' "עם חשיכה" לומדים הרבה מפרשים הפירוש, בערבית כשכבר לילה (כשכבר קיבל עליו קדושת יו"כ). ולפי הרמב"ן "עם חשיכה" הפירוש, לפני כניסת ליל יוה"כ.

הר"ן (יומא) מביא דברי הרמב"ן שמבאר שמצוות ויודי של ערב יום הכיפורים שצריך להתוודות קודם שיכנס ליום בתשובה, הוא עם חשיכה סמוך ליום עצמו כדי שלא יהא שהות לחטוא בין היודי והיום, אבל חששו חכמים שמא תטרף דעתו בסעודה וימנעו שכרותו מן היודי, ולפיכך החמירו עליו להתוודות קודם אכילה, ואע"פ שהתודה קודם אכילה, חוזר ומתודה בזמנה עם חשיכה סמוך ליום עצמו, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה.

במרומי שדה (ד"ה מצות) מבאר כמו ויודי על קרבן בשעת סמיכה, והוא סמוך לשחיטה, ומיד אח"כ עיקר כפרה דהיינו זריקה, כן היודי צריך להיות סמוך לעיצומו של יום שמכפר.

המג"א (סי' תר"ז ז') מביא דעת הרמב"ן ומש"כ השל"ה שראוי להחמיר ולהתוודות אחר אכילה קודם חשיכה כדעת הרמב"ן.

אבל העטרת זקנים (תר"ז) כתב ולא נוהגין כן, אלא מתודה קודם אכילה ואין מתודין אח"כ עד תפילת ערבית.

רמב"ם (פ"ב מהל' תשובה הל' ז') שו"ע (סי' תר"ז סעיף א'). כדאי' בגמ' יומא (פ"ז ה"ל).

וכתב השל"ה (עמוד התשובה סי' כ"ב) ראוי להתוודות אחר אכילה גם כן קודם חשיכה. ובס' ערוך השולחן (סי' תר"ז סעיף ב) נהגו רבים וכן שלמים בבואם לבית הכנסת והזמן קרוב להשקיעה, מתוודין. ובמשנ"ב (ס"ק א).

^ח סעודה המפסקת, שאחריה מפסיקין לאכול.

^ט שו"ע סי' תר"ח (סעיף ד'): בעיו"כ אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל.

^י מג"א סי' תר"ח (ס"ק ז'). משנ"ב (ס"ק ט"ז).

^{יא} מטה אפרים (ס"ק א'). קיצושו"ע (סי' קל"א י"ב).

מאכלים שיש להימנע

טז. בסעודה המפסקת לא יאכלו חלב חם, שום או ביצים או בשר בקר, ומויני בשמים ויין טוב, או משקה המשכר, וכן לא יאכל שומשום.^{טז}

ב' ככרות

יז. יש נוהגין לבצוע על ב' ככרות כמו ביו"ט.^{יז}

יח. מי שאינו מתענה ביום כיפור, גם יאכל סעודה בעיו"כ.^{יח}

נר בריא

יט. נוהגים להדליק נר^{יט} בערב יום כיפור לאיש^{יט} נשוי^{יט}, ונקרא נר בריא, גאזונטע ליכט^{יט}.
ויש שמניחים אותה בבית הכנסת.^{יט}

נר נשמה

כ. מדליקים נר נשמה^כ לאב ואם שנפטרו^{כא}

----- = מקורות וצינונים = -----

^{כב} מג"א סי' תר"ח (ס"ק ה). משנ"ב (ס"ק טו, יח). כפה"ח (ס"ק כ"ט).

^{כג} יפה ללב (ח"ב אות ג') בשם השל"ה. מעיל שמואל. אלף המגן (סי' תר"ה ס"ק מ"ב) לאכול חלות

עגולות כדמות כנפים.

^{כד} כתב סופר (או"ח סי' קי"ב). שדי חמד, יתכן שד' ירחמו וירפאנו, לכן יתכונן ויאכל. ח'פ"ש סעודה כמו כל יו"ט, כולם חייבים, (גריש"א, חוט שני)

אם צריך זריקות בכדי לאכול, אינו חייב (אג"מ או"ח ח"ג סי' צ'). שאין ההכנה מגוף המצוה, אלא האכילה.

^{כה} רמ"א סי' תר"י סעיף ד'. המרדכי (יומא סי' תשכ"ג) כתב, מדליקין נר לכל אחד מפני שיום כיפור הוא גמר דין, מביאו ב"י (סי' תר"י), ומביא מס' כל בו (סי' ס"ח לג) לפי שצריכים לקרוא בספר כל היום וכל הלילה. וכן בכדי להבדיל על אותו נר במוצאי היום שצריך להבדיל על נר ששבת.

וכתב הלבוש: יבא נר זה ויכפר על הנשמה שנקרא נר אלהים נשמת אדם.

^{כו} איש ולא אשה, מהר"י ווייל (סי' קצ"ב) שהתורה שנקראת אור, נגמרה ביו"כ, שמשנה רבינו ירד ביו"כ עם לוחות שניות (א"ר מחצה"ש) ואשה לאו בת תורה היא. רמ"ח עם רוח נשמה גי' נר', ולאשה יש יותר. מג"א (ס"ק י').

^{כז} הרמ"א (סי' תר"י ד') כתב שמדליקין גם לקטן וכתב המג"א (ס"ק ג') שעכשיו אין עושין נרות אלא לנשוי. שו"ע הגרש"ז (אות ד'). משנ"ב (ס"ק י"א). כפה"ח (סי' תר"י ס"ק כ"ה):

^{כח} ערוך השולחן (סי' תר"י סעיף ז'). אלף למטה (סי' תר"ג סעיף ב').

^{כט} להדליק נר החיים בבית הכנסת: לבוש (סי' תר"י סעיף ג'). שו"ע הגרש"ז (סעיף ד'), מטה אפרים (סי' תר"ג).

להדליק בבית: לטעם הג"י הנ"ל שמדליקים נר החיים בשביל שיהא לו נר ששבת, מוכן להבדלה, אלף המגן (תר"ג ס"ק י"ח) שבחיי"א ובנה"ש ש'נר הבריא' בביתו, וכן נוהגין.

ונוהגים להניחו בבית הכנסת^{כב}.

ברכת הנרות

כא. בהדלקת נרות מברכים להדליק נר של יום הכיפורים^{כג} ונשים שנוהגות לברך שהחיינו יכולות לברך^{כד}.
אבל בתפילת כל נדרי, לא תברך שהחיינו^{כה}.

ברכת הבנים

כב. כתב המטה אפרים, נהגו שהאב והאם מברכין את בניהם טרם לכתם לבית הכנסת^{כו}.

תוספת יו"ט

כג. מצוה להוסיף מחול על הקודש בכניסת יום הכיפורים^{כז}.

זמן כל נדרי

כד. יש להתחיל כל נדרי, כ-10 דקות לפני השקיעה, ואין לאחרה^{כח}.

----- = מקורות וצינונים = -----

^כ מלשון הרמ"א נר נשמה לאביו ולאמו שמתו, משמע דסגי בנר אחד (א"ר ס"ק ד') מטה אפרים (סי' תר"ג סעיף ח') משנ"ב (ס"ק י"ב)

^{כא} כל בו (סי' ס"ח) מדליקין נר נשמה לאביו ולאמו שמתו, מביאו רמ"א (תרי" ד').
וכתב הלבוש, כדי לכפר עליהם, כי גם המתים צריכים כפרה, מביאו משנ"ב (תרי" ס"ק י"ב).
ראה דברי הרמ"א (סי' תרכ"א ו) מהמרדכי דהמתים גם כן יש להם כפרה ביום הכפורים. וכתב מהר"י ווייל (סי' קצ"א), לכן נקרא יום הכפורים בלשון רבים, רצונו לומר לחיים ולהמתים (משנ"ב תרכ"א י"ח).
באלף המגן (סי' תר"ג ס"ק י"ז) כי יש להם נחת רוח בהנר שמדליקים בשבילן.

^{כב} מטה אפרים סי' תר"ג סעיף ח'.
^{כג} בשו"ע (סי' תרי"ח) מביא הדיעות ממס' פסחים (ני"ג:) אם לברך על הדלקת נרות דיום הכיפורים, וכתב הרמ"א שהמנהג במדינות אלו לברך.

^{כד} מטה אפרים (סי' תרי"ט סעיף ד'). ראה שש"כ (פ' מ"ד סעיף ד').

^{כה} שער הציון סי' תרי"ט ס"ק ז'.

^{כו} מטה אפרים (תרי"ט ב) שמברכין את בניהם ומעתירים בברכה זו ג"כ שיחתמו לחיים טובים ושיהיה לבם נכון ביראת ה' וישום בלבבו אהבתו ויראתו בלב שלם וכל אחד כפי מערכי לבו ושנון לשונו שופך תחנונים בבכי ודמעות שליש למען יקים ד' את דברו ויקבל תפלתו ויעתר אל ד' וירצהו, ואגב זה מעוררים הבנים והבנות שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמרו ולחזק לבבם לתרתינו הק'. וראה עוד אלף המגן שם (ס"ק ו) משמעות חלות ברכה.

^{כז} מגיד משנה (פ"א משבית עשור הל' ו' בדעת הרמב"ם) שבים כיפור מודו כו"ע שלהוסיף מחול על הקודש מהתורה. שו"ע (סי' תרי"ח סעיף א'). שו"ע הגרש"ז (שם א-ג). משנה ברורה (שם א' ב').

^{כח} רמ"א (סי' תרי"ט א'). ובמג"א (ס"ק ה') דדמי קצת להפרת נדרים שאין עושים ביו"כ, משנ"ב (ס"ק ה').
ראה כפה"ח (ס"ק כ"ה) מתשו' ריב"ש (שצ"ד), לימוד זכות על המאחרים שהיא כהתרת נדר לצורך היום שמתיירים גם בשבת ויו"ט.

נר מיוחד ליקנה"ז

תשובה להלכה (תשו' מבי מדרשא ח"ג)

אבוקה להבדלה מצוה מובחר. ברכת הנהנין או שבח. ברכת מאורי האש במוצ"ש ויו"ט. הדלקת נר מיוחד ליקנה"ז.

יום שלישי לס' באר לחי ראי וגו' תשפ"א

שאלה:

כשמבדיל במוצאי שבת ליום טוב יקנה"ז, האם ידליק נר מיוחד לכך.

תשובה:

אבוקה להבדלה מצוה מובחר

אי' בגמרא פסחים (ק"ג): אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר, והמאירי (שם) מבאר, מפני שטופס הברכה 'מאורי האש' ירומז על מאורות הרבה שיש באש, כמו שמפורש במס' ברכות (נ"ב): וברש"י שם (ד"ה הרבה) וריבוי האורות ניכר באבוקה יותר מבנר, לכן אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר.

וכ"ה דעת הריטב"א (פסחים ז: ד"ה והא) ומהר"ם חלאווה, ור"ן (פסחים כ"א). ובמג"א (סי' רח"צ ס"ק ד'). ובלבושי שרד (שם ס"ק ו') דהא דמצוה מן המובחר באבוקה הוא מחמת שמברכין מאורי לשון רבים משום דטובי נהורי איכא בנורא שהשלהבת אדומה לבנה ירקרקת, ואלו המראות ניכרים ונראים יותר באבוקה ממה שנראים בנר.

ובתשו' הרא"ש (כלל י"ד סי' ג') שמצוה מהמובחר באבוקה מפני שאורה מרובה. וכ"ה בלבוש (שם סי' רח"צ סעיף ב') מצוה לברך על האבוקה שאורו מזהיר. בערוך השולחן (שם סעיף ו') מביא את שני הטעמים, אור גדול, ושניכר הג' מאורות היטב.

ברכת הנהנין או שבח

והנה ברכת הנר אי ייחשב לברכת הנהנין או ברכת השבת, נחלקו הפוסקים.

דעת הכלבו (סי' מ"א. סוסי' תרצ"ג) ובס' אורחות חיים (הל' הבדלה אות ט"ז) שברכת בורא מאורי האש הוא ברכת הנהנין וכיון שברך עליו במוצאי שבת, שוב אין צריך לברך עליו בכל השבוע כמו שמברכין בכל שאר הנאות ברכת הנהנין לפי שאין הפסק להנאתו שכל יום הוא צריך לאפות ולבשל בו ואינו מסיח דעתו ממנו.

אבל דעת הרבה פוסקים שברכת מאורי האש הוא ברכת השבת. ראה תוס' פסחים (נ"ג: ד"ה ואין), ובפמ"ג (מש"ז סי' רצ"ו),

בשערי תשובה (סי' רח"צ ס"ק טו) מביא הברכי יוסף (שם אות א') מי שכבר בירך בורא מאורי האש יכול לחזור ולברך להוציא בני ביתו, דאפילו רבינו אפרים (מרדכי ברכות רמז קפ"ח) דפליג בבשמים שעיקרו להנאת הנפש, אבל בנר דהוא מצוה, מודה.

ובשו"ע הגרש"ז (סי' רצ"ז סעיף ט') כשחוזר ומבדיל לאחרים יכול לברך בורא מאורי האש אע"פ שאינו צריך לברך בשביל עצמו, לפי שברכת האור לא נתקנה בשביל הנאת האדם אלא לזכר שנברא האור במוצאי שבת, לכן אינו דומה לברכת הנהנין.

ובביאור הלכה (סי' רצ"ו ד"ה לא יבדילו) דברכת הנר לאו ברכת הנאה הוא דלא נתקן על הנאת האור, דאי הכי היה צריך לברך בכל פעם כשרואה האור וכמו שהביא ב"י (סי' רח"צ ד"ה ומברך) בשם הרא"ש (ברכות פ"ח סי' ג'). וראה עוד בס' ליקוטי מהרי"ח (ענין הבדלה).

ובדברי רעק"א (בשו"ע סי' רח"צ ס"ק א') דאם יתרמי ליה כוס בלילה ורוצה ללמוד מקודם שיבא לידו הכוס, י"ל שאינו מברך עתה וטוב יותר שיסדרם הכל על הכוס. ובמשנ"ב (שם ס"ק ד') ובשעה"צ (שם ס"ק ג') שאין נמנעים מליהנות מהאור לפני שמבדילים.

ובכפה"ח (רח"צ ס"ק ו') שמותר ליהנות מן האור לפני הבדלה ולפני אתה חוננתנו.

ואע"פ שאדם אכן נהנה מהאור, מכל מקום לא תקנו ברכות הנהנין אלא בהנאה הנכנסת לגוף כמו אכילה ושתייה, וריח טוב שמיישבת ומחזקת הגוף ראה תוס' פסחים (נ"ג: ד"ה אין) ובאר היטב (סי' רט"ז ס"ק ב') ובמשנ"ב (ס"ק ד') דלא תקנו ברכה על קול ערב ורחיצה וסיכה דאין נכנסת לגוף. וכ"ה בס' ערוה"ש (סי' רח"צ סעיף ב').

ולכן כתב המחבר (סי' רח"צ סעיף ב') 'נוהגין' להסתכל בכפות הידים ובצפרניים, דאינו חיוב, דבעינן רק שיעור שיוכל להכיר לאורה, ואע"פ ש'ראוי' להסתכל, אבל אינו מחיוב להסתכל לאורו כששמע הברכה.

ברכת מאורי האש במוצ"ש ויו"ט

כשחל יו"ט במוצאי שבת מברכים יקנה"ז וכשמברך ברכת 'מאורי האש' יסתכל על הנרות, ולא יקרבם זה לזה, כ"ה בהוספות בשו"ע הגרש"ז ובס' שש"כ (פ' ס"ב ס"ק ל"ב). הליכות שלמה (פ"ט אות כ"ג). אבן ישראל (אות ו').

ויש נוהגים לקרב הנרות זה לזה, כ"ה במט"א (סי' ת"ר סעיף ב') אלף המגן שם. יסוד ושורש העבודה.

הדלקת נר מיוחד ליקנה"ז

ובענין הדלקת נר מיוחד בליל יו"ט בכדי לברך 'מאורי האש' נראה שאינו פשוט כל כך.

אע"פ שאבוקה במוצאי שבת הוא מצוה מן המובחר, אבל עי' בשעה"צ (סי' תל"ה ס"ק ט') אע"פ שכל בדיקות חמץ צ"ל בנר, אם בודק חמץ ביו"ט, אפילו לדעת המתירין, צריך עיון אם מותר להדליק נר בשביל זה ביום טוב אפילו היכא שלא ביטלו, ובביטלו בודאי אין להדליק נר וכו'.

ולכן נסתפק בזה הגרשז"א (שש"כ פרק ס"ב ס"ק ל"א) אם ראוי להדליק נר מיוחד בכדי לברך עליו מאורי האש.

והגם שיש לחלק בין בדיקת חמץ להבדלה שעכשיו הוא עיקר זמנו, אבל בכל זאת מדליק את האבוקה רק כדי לברך על אבוקה שמאירה יותר, ולא כדי ליהנות מהאור.

וכן הורה הגרי"ש אלישיב (יו"ט שני כהלכתו הוס' פ"א הע' נ"ג) כיון שבימינו הכוונה רק לשם מצוה, הוי כנר נשמה שיש מפקפקים אי שרי להדליק (עיי"ע כתב סופר סי' ס"ה, בה"ל סי' תקי"ד ד"ה נר של בטלה).

והנה בס' לקט יושר (עמ' ק"ג) כתב: כשחל יו"ט במוצאי שבת, היה נוהג שא' מהר"ר אייזק ס"ל זצ"ל את אשתו להדליק על נר של שעה שקורין גוונדן קירצן, משום אבוקה מצוה להבדלה.

לפי המתואר בס' לקט יושר, נראה שהיה נר קלוע שדלק כנר רגיל בין שאר הנרות של יו"ט לכל משך הסעודה. אבל בימינו שעיקר הנר אינו כל כך להאיר אלא למצוה, אין כדאי להדליק נר מיוחד לכך ביו"ט.

ובעצם [חוץ מבס' לקט יושר] לא מצינו שנהגו כך בדורות קודמים, ולא שנמנעו בכך מפני שהכנת נר כזה היה כרוך בטירחה מיוחדת או שלא היה אפשרי, כי הכנתו הוא פשוט מאוד ובקל יכלו להכינו, ולא שמענו ולא ראינו מי שנהג כך.

לכן עדיף לנהוג בדרך אבותיו ובברכת מאורי האש להסתכל בנרות שהדליק לכבוד יו"ט. או לקרב שתי הנרות ולברך.

או שבתוך מספר הנרות שמדליק כל יום טוב יכין נר אחד מהם עם שתי פתילות, כמו שכתב הלקט יושר, ולא יהיה נר נוסף להבדלה, ובזה יצא גם למצוה מן המובחר.

בברכה וכל טוב
יצחק מאיר ברכיה ליברמאן